

dyade
.no

Kr 50

Historiens psykologi

- lineær og syklisk
historieforståelse

Ole Gjems-Onstad

Ingen historie - eller
den evige utfordring

Nuet - ut av historien

Fanget av historien -
historisismen

Bare konstruksjoner -
det postmoderne
perspektiv

Troen på fremskrittet

Høgskulen i Sogn og Fjordane
Dyade
HSF/FOSS Tidsskrift Dya
2001 rg. 33 Nr 4



H02000286

4 2001



9 770332 579000



04

Den hellige fremtid

- forståelse av historien og en selv

There is no history of freedom.

But there is a history from the stonesslinger to the atomic bomb.

Adorno

En bro må hvert menneske gå over selv.

Det moderne vesterlandske menneske er omgitt av dramatisk raske teknologiske fremskritt. Men ett er den kollektive, tekniske viten. Ens individuelle, personlige forståelse, ens dypere innsikt i egen psykologi, i det å være menneske, er nærmest uavhengig av all teknikk.

Dette Dyade er forankret i et meditativt perspektiv. Meditasjon er et vindu til å arbeide med seg selv. Behovet for introspektiv streben, for personlig grenseoverskridende aktiviteter, er lite betonet i samtiden. En personlig utviklingsdimensjon er nærmest en distraksjon i forhold til den sterke fokusering på alt teknisk og fremskrittspregnet.

Artiklene forsøker å få frem en del sammenhenger mellom selvforståelse og historieforståelse. Det dreier seg ikke om faghistorikerens historieforståelse, men det forhold til historie og fremtid som er en del av det moderne menneskets tenkemåte – en del av dets væren i verden: Hvordan preger forskjellige former for historieforståelse vestlig mentalitet? Hva har ens forhold til fortid og fremtid å si for hvordan man skiller mellom det som er mer og mindre meningsfullt i ens liv? Hvordan kan den moderne opplevelse av historien forme ens prioriteringer av innsiktsorienterte aktiviteter som meditasjon?

Primitive samfunn har vært karakterisert ved en sirkulær historieforståelse: Mennesket har ingen historie. Alt gjentar seg. I et pessimistisk perspektiv beveger vi oss ingen steds hen. En annen innfallsvinkel er mer aktiverende: Det venter alltid en utfordring. Mennesket blir aldri ferdig med å være menneske. Disse sirkulære former for historieforståelse diskuteres i *Ingen historie eller den evige utfordring – historien som gjentagelse*.

Det finnes ingen historie uten tid. Tiden er historiens mester, og den kraft alt ytre liv er underlagt. *Nuet: Ut av historien* tar for seg tidsbegrepet. Ved å leve i forhold til sitt nu, kan det enkelte individ forholde seg til en dimensjon ved tilværelsen som alltid vil være der. Paradoksalt uttrykt: Å leve i nuet er kanskje det nærmeste et menneske kan komme evigheten. Nuet rommer og overskrider historien.

Den neste artikkel, *Fanget av historien*, tar for seg historisismen og forestillingen om at mennesket mer er formet av historien, enn et vesen som klarer å skape den. Vi er vår historie, men heller ikke mer.

Intet fellesskap – bare konstruksjoner tar for seg postmodernistiske eller kaotiske historieforståelser som står i en viss sammenheng med historisismen. Artikkelen fokuserer på hvordan postmodernistiske relativiseringer kan åpne for en etikkleshet. Når alt bare er subjektive fortolkninger, er mennesket ikke forpliktet i forhold til et felles overordnet perspektiv, og dermed heller ikke av hverandre.

Artikkelen *Fremskrittstroen* tar for seg den lineære historieforståelse, deriblant forestillingen om at det er en hellig fremtid der fremme som fremskrittet beveger seg mot.

INNHold

Ingen historie - eller den evige utfordring
Historien som gjentakelse side 2

Nuet - ut av historien side 10

Fanget av historien - historisismen side 18

Intet fellesskap - bare konstruksjoner
Postmodernistisk historieforståelse side 24

Fremskrittstroen
- den lineære historieforståelse Side 38

Artiklene i dette nummer er skrevet av Ole Gjems-Onstad (f 1950), professor i skatterett ved Handelshøyskolen BI og faglig nestleder i Acem. Han har utgitt et tyvetalls juridiske fagbøker samt bøkene Studieglede, Personlig Produktivitet og Bli Hørt Tal Bedre på Dyadé Forlag.

Forfatteren takker Halvor Eifring og Ole Nygaard for kommentarer.

4/2001 33. årgang

Tidsskrift for kultur, filosofi,
psykologi, meditasjon, samfunn

DYADE drives på
idealistisk basis.
Ingen mottar økonomisk godtgjø-
relse for bidrag.
Evt. overskudd går til
organisasjonen Acem.

Adresser:

Postboks 2559 Solli,
0202 Oslo
Huitfeldtsgt. 49, 0202 Oslo
Telefon: 23 11 87 00
Telefax: 22 83 18 31
Postgiro: 0805 2 09 42 33
dyade@acem.no
dyade.no

Trykk/opplag:

Hegland Trykkeri
2000 eks
Utkommer 4 ganger i året

Abonnement

For år 2001: kr. 190.-

Redaktør:

Ole Nygaard

Redaksjon:

Halvor Eifring
Eirik Jensen
Turid Suzanne Berg-Nielsen
Carl Henrik Grøndahl

Redaksjonsekretær:

Trygve Fridstrøm

Administrasjon:

Acem sekretariat

Redaksjonsråd:

Rolf Brandrud
Ole Gjems-Onstad
Torbjørn Hobbøl
Are Holen

ISSN 0332-5792

INGEN HISTORIE - ELLER DEN EVIGE UTFORDRING

HISTORIEN SOM GJENTAGELSE

Forestillingen om en verden som beveger seg fremover, om en lineær historie, er relativt ny. Arkaiske og primitive samfunn levde med en sirkulær historiebevissthet: Verden utvikler seg ikke.

Jeriko med utsyn til Jordan-elven der den renner ut i Dødehavet, var av de første bosettinger arkeologer har kunnet følge over lang tid - fra 8500 til 1560 f Kr da byen ble ødelagt av en egyptisk hær.

Jeriko-samfunnet besto til dels uendret gjennom årtusener. De første husene var runde, en form for etterligninger av de telt som ble benyttet i jakt- og sankersamfunn. Det gikk tre tusen år før Jeriko-folket gikk over til rektangulære hus med tykke vegger med hvitt stoff utenpå. Menneskene i disse langvarige og stabile samfunn hadde en kort gjennomsnittsalder på rundt 30 år. For dem må verden og historien ha vært noe som gjentar seg. Gjentagelsen var langt mer karakteristisk for tilværelsen enn at det skjedde en utvikling og forandring.

Moderne kosmologi har også et gjentagende perspektiv: The Big Bang kan bli etterfulgt av Den store kontraksjon. Stjerner brenner ut. Vår sivilisasjon preges likevel mer av fremtidstro og lineære perspektiver på historien.

Den ekstreme sirkulære posisjon er egentlig at det ikke finnes en historie. Verden kommer ingensteds fra og skal ingensteds hen. Verden er gjentagende - og gjentar seg slik den alltid har gjort.

For det moderne menneske står gjentagelsen ofte i et

motsetningsforhold til det som gir mening. Den greske Sisyfos-myten omhandler mye mer enn han som gudene dømte til for all tid å forsøke bære en tung sten opp en bratt og umulig skråning. Men samtiden har festet seg ved Sisyfos-myten som historien om hvordan gjentakelse kan gjøre livet meningsløst. For det arkaiske og religiøse sinn er gjentakelsen mer det sentrale element ved tilværelsen. Og gjennom gjentakende myter og ritualer kan mennesket bringe seg selv i kontakt med det hellige. Dermed fornyer mennesket sitt forhold til de grunnleggende krefter i verden. For det moderne menneske symboliserer gjentakelsen mer de absurde sider ved tilværelsen. Mange ville nok være enig i at grunnleggende gjentakende sider ved tilværelsen som seksualitet, fødsler, foreldrerolle også kan fornye. Men i de teknologiske århundrer har gjentakelse og stagnasjon nesten blitt synonyme.



Rester av det gamle Jeriko, et samfunn der menneskene hadde langt mer føling med gjentakelsen i livet enn vår tids mennesker har.

DEN SIRKULÆRE OPPLEVELSESMÅTE

Man behøver ikke gå lenger tilbake enn til middelalderen for å finne en verden som bekreftet den sirkulære opplevelsesmåte. Svartedøden fant ikke sted bare én gang. Som andre pester gjentok den seg inntil antistoffene var mer fast etablert. På 1300- og 1400-tallet representerte hundreårskrigen (1337-1453) nærmest en konstant krigstilstand med en rekke småkriger som brant ut og blusset opp – igjen og igjen. Tilværelsen var til dels en endeløs gjentakelse av plager og farer. Hvordan skulle man se noe fremgang i dette?

I en viss parallell til vår tid kan man argumentere for at Den annen verdenskrig i sine grunnkonflikter bare var en gjenoppliving av de uavsluttede deler av Den første verdenskrig. Men det har vært så mye annen ytre endring som for det moderne mennesket har bekreftet en lineær tenkemåte og fremskrittstro. For middelaldermennesket fortonet ikke verden seg slik. Det slående var mer gjentakelsen enn den materielle fremgang.

Går man lenger tilbake, må det sirkulære perspektiv ha vært enda

MENNESKET SOM HISTORISK VESEN

Et sentralt skille mellom mennesker og dyr er at mennesket har en bevissthet om seg selv. Mennesket er ikke bare i verden, men har en bevissthet om hvordan det er i den. Mennesket tenker i forhold til fortid og fremtid. Mennesket former sitt liv mer ut fra erfaring enn ut fra instinkt. Mennesket er et historisk vesen.

Vi er ikke bare formet av vår historie slik også dyr kan være gjennom læring og betingede reflekser. I større eller mindre grad er mennesket bevisst sin historie.

Denne selvbevissthet har en tidsdimensjon. Mennesket forstår seg selv som et vesen med en historisk fortid, en nåtid og en fremtid.

Historien er både individuell og kollektiv, og har i begge tilfeller en bevisst og ubevisst dimensjon. Med individuell historieforståelse menes det vi er bevisst om vår historie. I tillegg kommer de mange hendelser i vår historie som har formet oss uten at vi har et klart forhold til det.

Ens opplevelse av den kollektive, samfunnets historie, kan ha et mer eller mindre begrenset fokus: Slekten, lokalsamfunnet, landet, regionen, verden. Ofte vil man tenke at ens kollektive historieforståelse er bevisst. Bildet er imidlertid langt mer sammensatt. All historie er

fortolkning, valg av perspektiv, utelatelse av momenter. Historie er objektiv i sitt materiale, men subjektiv i sin utvelgelse og forståelse.

Den enkeltes opplevelse av tid og historie er en sentral del av vår væren i verden. En rekke livsvalg treffes ut fra en mer eller mindre bevisst opplevelse av tid og historie. Historieforståelse kan forme moral og selverkjennelse. Med historieforståelse menes ikke bare den bevisste utforskning av historiske data. Det dreier seg like meget om den ureflekterte, konvensjonelle oppfatning av en selv i forhold til fortid og fremtid. Man forholder seg til historien selv om man ikke bevisst tenker på den.

Det moderne historiefag er et område med tilsynelatende lite indre sammenheng. Som en innføring i historiestudiet uttrykker det: "history has become a house of many mansions, with numerous doors and passageways inside" (John Tosh: *The pursuit of history*. 3 utg 2000).

Historikere har metateorier om hvordan - og hvorfor - man kan forstå og forske på historien. Disse metaperspektiver på historiefaget spriker. Men ett er faghistorikernes historieforståelse. Dette nummer av Dyade ser mer på den sosiale, almenkulturelle eller konvensjonelle historieforståelse.

mer nærliggende. Før de store sivilisasjoner som bare representerer det ytterste lille trinn på en uendelig tidsakse, kunne den minste endring i menneskeartens levekår ta tusener og titusener av år. For det enkelte individ var det umulig å overskue den ørlille endring av stenøks eller ytre levekår som kunne finne sted innenfor et relativt sett uhyre kort menneskeliv. Man døde fra omtrent nøyaktig de samme levekår som ens foreldre og forfedre hadde levet innenfor. Man gjentok mer enn man utviklet.

DEN EVIGE TILBAKEKOMST

Religionsfilosofen Mircea Eliade har kalt en av sine mest kjente bøker *The Myth of the Eternal Return. Or, Cosmos and History*. Der argumenterer han for at den religiøse livsopplevelse gjennomgående er sirkulær. Det hellige har en arketypisk form; det er ikke noe som bare var eller skal bli i fremtiden. Mennesket kan reaktualisere det hellige ved å bygge seg templer og kirker, ved å gjennomføre rituelle øvelser, ved å ofre. Livets dypere mening dreier seg ikke om å utvikle seg vekk fra noe som var, men om å bringe seg tilbake til et hellig punkt. Målet er å reaktualisere, ikke å forandre. Det hellige er ikke et annet sted eller i en fremtidig tidsdimensjon. Det hellige er alltid. Utfordringen er å sette seg i kontakt med det – å gjenta de øvelser, ritualer og livsførsel som igjen aktualiserer den hellige dimensjon i ens liv.

I Japan skal dette gi seg uttrykk i shintoenes mest respekterte helligdom. De kristnes katedraler er bygget

"Den religiøse livsopplevelse er sirkulær"

for fremtiden. Shintoene river hvert 20 år ned sin helligdom og gjenskaper den på nytt. Dermed ivaretas en fornyelse av ens forhold til det hellige. Visstnok har man derfor to helligdommer ved siden av hverandre. Dyrkelsen i den ene kan fortsette mens den andre bygges opp.

Jødedommen og kristendommen er begge religioner med klare sirkulære tendenser. Mange kristne ritualer skaper kontakt med den hellige dimensjon gjennom gjentagelsen: Dåpen, konfirmasjon, nattverden. Til forskjell fra mange andre religioner bygger jødedommen og kristendommen likevel på at det hellige er i historien. Dette skaper en åpning for en lineær historieforståelse. Jødene er Guds utvalgte folk og representerer Gud i historien. Med et slikt perspektiv på seg selv – som det helliges budbringer – er det lite man ikke kan tillate seg innenfor den historiske dimensjon. Ens egne politiske handlinger manifesterer den guddommelige vilje og en hellig formålsbestemthet. Ens egen nasjons utvikling er å virkeliggjøre den sakrale fremtidsutvikling.

Gud sendte sin sønn Kristus til menneskene og ble dermed også



*Nidarosdomen
representerer
både det
foranderlige og
uforanderlige.
En grunnstruktur
har gjennomgått
store
forandringer
ned gjennom
århundredene.
Dette litografiet
er fra første del
av 1800-tallet.*

del i historien. Slik har både jødedommen og kristendommen lagt grunnlag for en lineær historiebevissthet. Ikke i gjentakelsen, men i utviklingen mot fremtiden bekreftes Guds tilstedeværelse.

DET HELLIGE UTENFOR HISTORIEN

For andre religioner er det hellige typisk en dimensjon utenfor historien. Mennesket kan hente det hellige inn og skape hellige rom innenfor sin verden. Det hellige blir likevel ikke fullt ut en del av denne verden. Det er mer snakk om å skape overskridende åpninger fra denne verden over i det hellige. De punkter i historien der denne åpning muliggjøres, representerer en form for hellig tid. De steder det hellige bringes inn, blir templer. Målet er å gjenta disse åpninger og finne frem til handlinger som gjør denne transcendens lettere.

Dette forhold til det hellige fremmer en sirkulær historieforståelse som den primære. Selv om den ytre verden skulle endre seg, er ikke denne lineære utvikling den mest basale. De grunnleggende hendelser er de gjentakende åpninger inn mot det hellige. I den sirkulære transcendens mot det hellige ligger den sentrale menneskelige mulighet. Menneskets katedral bygges ikke en gang for alle. Den må gjenskapes igjen og igjen. Tilbakekomsten er alltid mulig.

DEN PERSONLIGE UTFORDRING

Det sirkulære perspektiv på historie ligger nærmere hvordan den enkelte mest konstruktivt kan oppleve sitt liv. De store utfordringer for hvert individ har mye av gjentakelsen i seg. En lineær

fremskrittstro kan fremmedgjøre. Individet blir ikke primært ansvarlig overfor seg selv, men inngår i større politisk og kollektiv sammenheng som lett kan fremmedgjøre.

Hvert menneske har i et større perspektiv en uhyre kort levetid. Den enkeltes liv springer frem som knapt et kort glimt i universets uendelige mørke. Men hvert liv gjentar utfordringer hvert menneske har stått overfor. Man antar at det har levet 50 milliarder individer med omtrent samme genetiske utrustning som vi moderne mennesker. De har opplevet verden på til dels samme måte. Solens varme mot huden, vinden gjennom håret og seksuell fullbyrdelse har vært opplevet av alle mennesker til alle tider. I sin essens har mange grunnleggende menneskelige erfaringer kanskje ikke endret så mye karakter ned gjennom årtusenene.

Et hvert menneske står overfor det basale faktum at det skal dø. Etter hvert som livet skrider frem, kan man velge å forsøke å få et eksistensielt forhold til at det en gang er slutt. Eller man kan klamre seg fast til sine emosjonelle og materielle investeringer i det liv man uvegerlig skal måtte

forlate. Dette tilhører de basale valg som er sentrale for et hvert menneske. Tilsvarende må de fleste mennesker

De store utfordringer for hvert individ har mye av gjentagelsen i seg

treffe et mer eller mindre bevisst valg i forhold til det å reprodusere arten. Som foreldre og barn går en del grunnleggende temaer igjen. Den enkelte må velge å slippe seg nær eller holde avstand til andre. I en eller annen forstand må det avklare sitt forhold til forestillinger om gud og religion.

Utfordringene går igjen. Og ikke bare ned gjennom generasjonene, men innen de enkelte epoker, og også i hvert menneskes liv. Mange ting i livet kan man ikke bare "legge bak seg". Man er ikke en gang for alle ferdig med å være partner, foreldre, eller religiøs/ikke-religiøs. Hver dag kan sentrale utfordringer og valg gjenta seg.

KALLET TIL FORBEDRING

Hvert menneske har en utfordring ut over det man får gitt av sin egen tid. På mange måter skiller mennesket seg fra dyrene. Mennesket er mer teknologisk, det har bevissthet om seg selv, sin død og sin historie. Det er et politisk vesen, og mer sosialt enn dyrene. Buddhistisk etikk vektlegger at mennesket er det vesen som kan forbedre seg. I det buddhistiske univers gjennomgår sjelene en nærmest ubegrenset rekke reinkarnasjoner som en uendelighet av forskjellige levende vesener. Men det er bare i reinkarnasjoner som menneske at den enkelte kan innvirke på sin videre skjebne. Det er som menneske man kan forbedre seg og gjøre gode

gjerninger.

Det buddhistiske reinkarnasjonsperspektiv kan virke fremmed. Men forbedringsperspektivet er viktig for å forstå den menneskelige utfordring. Det dreier seg ikke bare om forandring i en eller annen selvopptatt forstand med en egentlig overfladisk målsetting om å føle seg bedre. Å fastsette som et sentralt kjennetegn ved mennesket

at det kan forbedre seg er å fokusere på den mulighet et hvert menneske står overfor til å forholde seg annerledes og mer virkeliggjørende til tilværelsen og andre.

Denne etiske utfordring er gjentakende. Hvert menneske står overfor den, selv om mange velger ikke å forholde seg til den. I dypere forstand forutsetter en reell endring av ens eget etiske utgangspunkt et kritisk selvoppdragende og selvoverskridende oppgjør. Meditasjon kan hjelpe en til det, til å se egne svakheter tydeligere og forstå bedre hvordan ens egne handlinger frustrerer en selv og omgivelsene. Men mange meditasjonsformer er primært orientert om det å føle seg

bedre og hjelper ikke den enkelte til å ta opp den evig gjentakende utfordring om forbedring. Det er forskjell på det bare å ville kjenne seg bedre og mer avslappet, og det å leve sitt liv ut fra en overordnet målsetning om å forsøke å velge etisk riktigere.

DEN EVIGE SPONTANITET

Gjennom gjentakelsen av talløse eksistensielle utfordringer viser livet sin vitalitet. Så lenge døden eller demensens mørke ikke har innhentet en, blir man ikke ferdig med utfordringen til å gjøre ting annerledes. Man kan leve slik at man i størst mulig utstrekning unngår å møte den. Man kan gi seg inn i opplevelser, rus og jakten etter ting som døyver en eksistensiell lengten etter å velge slik at man fullbyrder mer av sine etiske muligheter. Men et eller annet sted der inne banker denne gjentakende utfordring på. Menneskets viktigste eksistensielle utfordringer er gjentakende. Så flinke vi er til å unngå



Man kan gi seg inn i opplevelser, rus og jakt etter ting som døyver en eksistensiell lengsel.

dem, bør vi antagelig være takknemlige for det. Mennesket har en utfordring ut over det man får gitt av sin egen tid. Men ikke minst vår egen samtid har utviklet gode muligheter for å slippe å se dette.

Ved å meditere eller på annen måte vende oppmerksomheten innover mot det spontane og ubundne i en, kan den enkelte slippe til mer av sine reaksjoner på seg selv. Mange typer meditasjon innebærer ikke et kritisk selvoppdragende eller selvoverskridende oppgjør. Acem-meditasjon kan åpne for at man stadig forsøker å se seg selv annerledes. Denne meditasjonsmetoden kan åpne mer for ens egen spontane, eksistensielle samvittighet. Denne mulighet for å overskride sitt eget blir man aldri ferdig med. Man kan alltid vende tilbake til sitt spontane og slippe til mer av bevissthetenes iboende ressurser.

Fremskrittstro og lineær historieforståelse kan for den enkeltes liv være en blindvei. Den moderne tro på fremgang kan hindre en i å se at det nettopp er i den gjentakende utfordring mennesket kan møte de største muligheter til et forbedret liv.

KAN ALLTID TAS AV VINDEN

Enkelte anser et syklisk historieperspektiv som pessimistisk. I det at hvert individ står overfor de samme utfordringer som har møtt tidligere mennesker, ligger det nærmest implisitt en påstand om at det ikke skjer en utvikling. Dette perspektivet kan snus rundt: Mennesket har alltid muligheten til å begynne på nytt. Historikere konstaterer med en viss undring at også under Stalin kunne mennesket ha gleder og sorger. Trusselen om et skudd i nakken i Ljublankas kjellere eller Gulags brutalitet kvalte ikke forelskelsens sødme, gleden over å bli mor eller far, eller skyenes lette gang over himmelen. Også under de mest repressive regimer kan mennesket bli tatt av vinden.

I det gjentakende perspektiv at mennesket til enhver tid kan vende tilbake til sin spontanitet, ligger den positive dimensjon: Livet går alltid videre. Livets spontanitet kan alltid aktualiseres. Det er igjen og igjen noe der inne som kan aktiveres.

Utfordringen om å slippe til det levende gjentar seg – nesten hvert øyeblikk for hvert menneske. Men det sykliske og lineære forenes på en måte. Å slippe til det levende, er å komme videre. Det som kollektivt sett er en gjentakelse, fornyer individet.

NUET: UT AV HISTORIEN

EVERY MOMENT – A WINDOW ON ALL TIME

Each moment is the fruit of forty thousand years.

The minute-winning days, like flies,

buzz home to death,

and every moment is a window on all time.

This is a moment:

Fra Look Homeward, Angel

Thomas Wolfe

Tiden er et av universets grunnleggende mysterier.

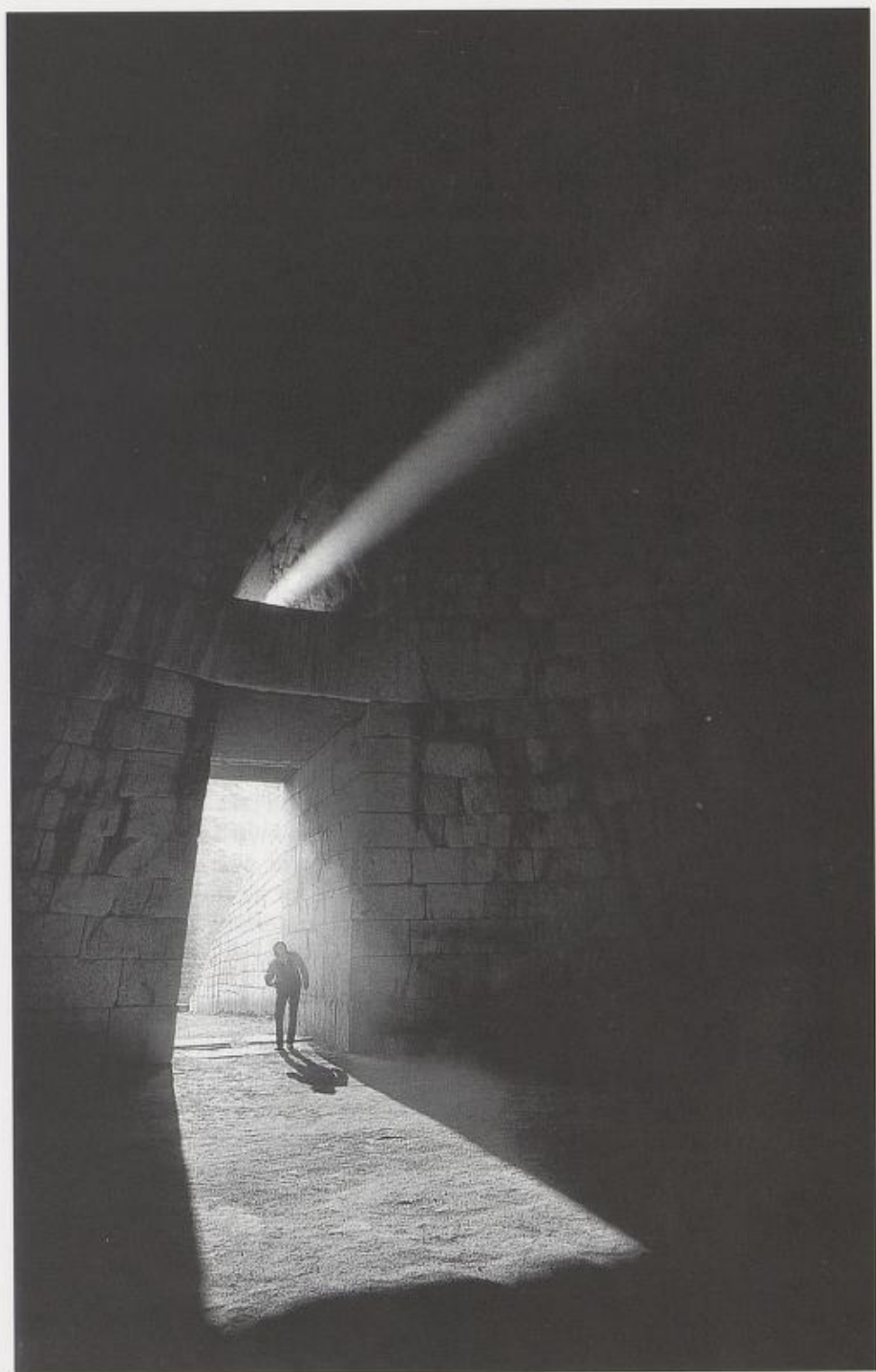
Hva er tid? Hva er fortid – nåtid – fremtid?

Filosofen Benedict Spinoza sa at det å måle tid, klokketid, var en forestilling. Klokketid kan muligens være et menneskelig påfunn. Men tid som forgjengelighet, tid som en biologisk klokke, tid som begynnelse, død og slutt, er ikke det. Mennesket kan ha skapt klokketiden som en menneskelig forestilling. Men intet menneske kan gjennom sine forestillinger oppheve tiden.

En ting er å kunne si what time it is. Det er uttrykk for en felles konvensjon. Noe helt annet er å forklare what is time.

Tid synes å unndra seg forklaring. Men tid er av de sterkeste krefter i tilværelsen – uten hensyn til om den beveger seg, går fremover eller i sirkel. Mennesket har til tider sett på seg selv som naturens mester. Men intet menneske har klart å overvinne tiden. Moderne teknologi og bedre levevilkår har forlenget livslengden. Men det dreier seg altså bare om utsettelse. Tiden går. Man kan kjøpe seg ting, og av og til litt tid, men aldri så mye at det virkelig monner.

Tiden er det absolutte motargument mot påstander om mennes-



kelig frihet. Tiden hersker. Det moderne menneske kan tro at det kan frigjøre seg fra gud, men aldri fra tiden. Når fremtidsfantaster snakker om at genetisk forskning skal gjøre det mulig å leve evig, er det ingen som mener det. Alle vet at det man snakker om er forlenget, ikke evig, liv.

Mange har søkt ungdomskilden. Ingen har funnet den. Alle mennesker har møtt den død som forteller at tiden er grunnleggende.

Mennesket har en viss frihet når det er her, men ikke til å bestemme hvor lenge livet skal vare, når det kommer inn i historien og når det går ut av den.

TILVÆRELSENS ABSOLUTE DEMOKRATI

Tid er sammensatt. Den er menneskelivets mest demokratiske fenomen. Tiden – og for et hvert liv forfallet – unntar ingen. Filosofen Henri Bergson sa det slik: "Hvor enn noe lever, er det et sted et åpent register der tiden skriver seg inn."

I forhold til menneskelivets sterkeste kraft gjelder et absolutt likebehandlingsprinsipp. Døgnet er 24 timer for rik og fattig, gammel og ung, kvinne og mann, mester og tjener. Samtidig er det uendelige variasjoner i den enkeltes forhold til tid. Enkelte er i tiden. Andre jages av den. Noen forsoner seg med tiden og lever i dens rytme. Andre stritter mot tidens bevegelse. For noen er tid en trussel; for andre en gave. Ens forhold til tilværelsen viser seg ikke minst i ens relasjon til tiden.

Tid er usynlig, men har til alle tider vært målt. Tid er uten materie. Når fysikerne trenger inn i universets grunnbestanddeler og finner stadig mindre partikler, er egentlig ingen på jakt etter tidens substans. Men tiden er likevel mer virkelig enn mye annet. Den er ikke materiell, men på sin måte konkret. Tiden er over alt, og har alltid vært der. Tiden former alt, og er til stede for alt mennesket erfarer rundt seg. Menneskelivet har alltid vært underlagt tiden, som alt liv og alt annet i det materielle univers.

INTUITIVT SELVFØLGELIG – UMULIG Å FORKLARE

Mennesket har i alle kulturer undret seg over hva tid er. Ingen har funnet et endelig svar. Så lenge man begrenser seg til klokketid, er inndelingen av tid grei. Å se på klokken er enkelt. Å filosofere over begrepet tid er verre.

I Bok XI i Bekjennelser er kirkefaren Augustin (354-430) blant de mange filosofer og religiøse tenkere som har slitt med disse spørsmål. Mye over 1000 år senere, ved det siste tusenårsskiftet, var det filosofiske problem, hva er tid, fortsatt uløst. Millennium-jubiléet utløste mye fokus på fenomenet tid. Ingen forfattere kunne heller da angi uttømmende hva tid er.

For å nærme seg et mulig svar taler fysikere om space-time. De

må innføre denne fjerde dimensjon, space-time, i forhold til det vanlige tredimensjonale rom for å forstå hva både tid og rom er. Og selv da vet man det ikke helt. Uansett må man fremstille konklusjonene og forestillingene om space-time i kompliserte matematiske formler som få uinnvidde forstår. Det formaliserte språket understreker at vår egen hverdagsevne til å forklare fenomenet tid er utilstrekkelig.

Kanskje har vi et mer intuitivt avklart forhold til tid enn våre mange uavsluttede forklaringer kan gi inntrykk av. Tid er et grunnleggende og derfor naturlig fenomen. Augustin uttrykte det slik: "Hva er så tid? Hvis ingen spør meg, vet jeg det. Hvis jeg ønsker å forklare det for en som spør, vet jeg det ikke."

I meditasjon erfares at *meditativ* tid, det som undertiden kalles personlig, soul time eller subjektiv tid, kan være forskjellig fra kronologisk, offentlig eller objektiv tid. I lengre meditasjoner kan tiden gå til dels mye raskere enn konvensjonell tid. Det er ikke slik at tiden raser forbi. Opplevelsen er mer av stille ro. Man slipper til noe i seg selv som gjør at tiden preger en på en annen måte enn til daglig. Underveis merker man ikke så klart forskjellen. Etterpå konstaterer man at forholdet til tid har vært annerledes enn vanlig. Man trodde det hadde gått et kvarter. Men klokken viser et par timer. I meditasjonen har man vært i en annen tidsfølelse.



I meditasjon er tid forskjellig fra kronologisk tid

Andre ganger kan tiden i meditasjon slepe seg av gårde. Det er en form for langdryg *psykologisk* tid man kjenner igjen fra andre forhold. Man kjeder seg og er rastløs. Tiden blir som et fengsel. Man er *sperret inne* av tiden.

I nært samvær med et annet menneske kan man dras inn i de samme tidsdimensjoner. Tiden blir borte. Samværet bringer frem en fordyppet intensitet. Man opplever ikke at tiden går raskt når man er i samværet. Men ser man på klokken, er det som om tiden raser av gårde.

FORTID OG FREMTID SOM ABSTRAKSJON

Augustin filosoferte over hva som egentlig gjør fortid og fremtid virkelig: Hvordan kan fortid og fremtid være, når fortiden ikke lenger er, og fremtiden ennå ikke har kommet? Både fortid og fremtid er for mennesket abstraksjoner. Fortiden og fremtiden er aldri. De konstitueres i menneskets sinn. Uten en nåtid der mennesket forholder seg til og preges av fremtid og fortid, finnes de i en viss forstand ikke – i hvert fall ikke for mennesket. For mennesket eksisterer fortid og fremtid i kraft av nuet. Fysikeren Albert Einstein avviste til dels Augustins problemstilling. Han karakteriserte fortid, fremtid og nu som vedvarende illusjoner. Men tiden var ingen større illusjon enn at ungdomsbildene av Einstein er annerledes enn de velkjente fotografiene av ham i mer voksen alder. Også Einstein er død. Illusjonenes seier, kunne det stå på gravstøtten.

Tiden selv er ikke delt. Mennesket deler inn tiden. Tilfeldige skiller – syttenhundretallet vs attenhundretallet, middelalder vs renesanse, sekstiårene vs syttiårene, kan bidra til å sammenfatte og forenkle endringsprosesser. Det snakkes om karakteristiske trekk ved epoker og århundrer. Men tiden er ikke oppdelt. Den er en helhet der det kontinuerlige er mer typisk enn grenseoppdelinger.

Mennesket markerer og feirer sine inndelinger av tiden. Tiden selv markerer intet. Den jubilerer ikke, skyter ikke opp raketter, skiller ikke mellom år, århundrer eller årtusener. Menneskene gjør alt det – og fremmedgjør seg kanskje i sin feiring av inndelingen av tiden fra det kontinuerlige fenomen tiden egentlig er.

Augustin filosoferte også over hvor kort nuet er. I en viss forstand er nuet uendelig kort. Hver gang man angir nuet som en kort tidsenhet, kan det – i det minste i tanken – gjøres enda kortere. I et annet perspektiv er nuet uten varighet. Det bare er. Straks det får varighet, kunne det deles opp i fortid og fremtid.

En oppstyking av nuet ned til uendelig små enheter, er en abstraksjon. I menneskets opplevelse er det nuet som er. Det er ikke uendelig lite. Slik Augustin påpekte, er opplevelsen av nuet uten varighet. Nuet kan være fyldig, godt og helhetlig; stille, men i bevegelse. Nuet er hele tiden. Nuet er alltid betydelig. Til en hver tid er

nuet det en hver har – intet mer, men heller intet mindre. Alle mennesker, slave og mester, herre og knekt, foreldre og barn, har sitt nu.

MER I SITT NU

Menneskets sinn er ofte urolig. Det fylles av så mye, og dras i så mange retninger. Man har ikke ro til å være i nuet. Fremtid og fortid blir til i nuet, men kan hindre en i å være nær det. Man angreer ved tanke på fortiden eller engster seg for usikkerheten i fremtiden. Hele tiden er det noe der bak, eller der fremme som fanger oppmerksomheten. Nuet er der, men man forholder seg ofte ikke til det. Man klarer ikke å være i det.

Meditasjon er systematisk fristilling av alt som er i sinnet. Over tid og i lange meditasjoner kan tankestrømmen bli roligere. Det fenomenelle innhold, fortid og fremtid, fortrenger ikke på samme måte nuet. Nuet er der alltid, men i meditasjon kan det bli nærmere og fyldigere. Dette kan kjennes dypt tilfredsstillende. Nærheten til nuet i meditasjon kan hjelpe en til å være mer i sitt nu også utenfor meditasjon.

Ethvert menneske har i en viss forstand kontakt med en evig dimensjon

I DET NU SOM ALLTID ER

Tiden er alles mester. Nuet er der likevel. Nuet forgår ikke. Fortiden kan bli borte og glemmes, men ikke nuet.

Ethvert menneske har i en viss forstand kontakt med en evig dimensjon. Nuet er evig. Selv uten mennesker har nuet vært. Selv uten mennesker, vil kanskje et nu være. Men det vil ikke være et opplevet nu slik mennesket gjennom tidene har kjent det.

Tid, rom og eksistens uten et nu, er vanskelig å forestille seg. Er det noe som er, må det være et nu. Nuet konstituerer på en måte eksistensen. I hvert fall er det vanskelig å forestille seg menneskelig bevissthet uten et nu. Nuet er en konstituerende del av bevissheten, og dermed av fenomenet mennesket.

Å arbeide med å være i sitt nu, å slippe sitt nu mer til, er å åpne seg for en evig dimensjon i menneskesinnet. Å komme nær sitt nu, er ikke å få et evig liv. Men det kan være å gi seg selv kontakt med det i tilværelsen der mennesket kan kjenne en dimensjon som overskrider ens egen tid. Å gå inn i sitt nu er å gi seg inn i et aspekt ved tilværelsen som alltid vil være der.

Selv skal man bli borte. Men nuet er. Å slippe nuet til, er å la seg selv være del av noe i tilværelsen som er der uten hensyn til en selv.

I kontakten med sitt nu har mennesket mulighet for å være en del

av det som alltid er. Den som arbeider for å åpne seg mer for sitt nu, fokuserer på sider ved ens eget som berører noe mer tidløst. Nuet overskrider på en måte tiden. Ved å være i nuet, kan den enkelte i sitt sinn fange inn noe av det tidløse.

DET PERSPEKTIVLØSE ØYEBLIKK

Evnen til å være i det eksistensielle nu må skilles mot det å leve uten himmel. I et postmodernistisk livsperspektiv kan mye bare dreie seg om å være her og nå. Det finnes ingen almenyldig etikk, ingen skal til himmelen, ingen dom venter. Det er ingen annen referanse

enn den subjektive opplevelse av velvære, av det å ha det godt, her og nå.

Et velværeorientert her-og-nå kan begrense og lukke til. Det viktige blir subjektiv tilfredsstillelse. Midlene til det kan være så mange.

Evnen til å være i ens eksistensielle nu, det overskridende nu, det nu som har en himmel, krever forfinelse. Man må ivareta og pleie den sensitivitet som gjør åpning mot nuet mulig. Man må leve i visshet om at mennesket har en himmel å ta vare på.



Et velværeorientert her-og-nå kan begrense og lukke til.

IKKE NYTTIG - BARE MENINGSFULLT

Nuet rommer ikke bare en overskridende, en evig dimensjon så langt noe kan være evig. Kontakten med dette virkeliggjør et universelt aspekt ved mennesket. Nuet lever videre. Det transcenderer den enkelte. Det representerer mer enn en selv.

Kontakt med den universelle dimensjon nuet representerer, kan gi en dyp tilfredshet. Det skal ikke brukes til noe, det er ikke nyttig, kan ikke selges eller kjøpes. Men erfaringen gir mening og en type tilfredshet mennesket kan lengte dypt etter. Det tilhører den type livsmøter der man ikke behøver spørre hvorfor. Svaret ligger i nærheten - i det å være der; i det som ikke er individuelt, men rendyrket felles og menneskelig.

Nuet kan være det nærmeste mennesket kommer evigheten.

INGENTING

En person ble spurt om hva han gledet seg til i den nærmeste fremtid. Svaret var: Ingenting. Den som spurte, undret seg høylydt. Den

som ikke gleder seg til noe, må nærmest være deprimert ut fra samtidens perspektiv på den hellige fremtid. Innenfor en fremskrittrettet lineær historieforståelse er det naturlig å glede seg til imorgen, og enda mer til dagen deretter. I den er det enda mer fremtid. Det er der mulighetene ligger.

Men for den som evner å leve i sitt nu, er det kanskje ikke så mye å glede seg til i fremtiden som ikke er her allerede. Nuet er her. Hvorfor stenge seg mot det ved å strebe fremover i stedet for å være her og nå? Er nuet godt, fylt av glede og ro, er det her man bør være.

For den som kjemper mot vonde indre forestillinger, er fantasier om fremtiden en av de trøster man kan ha. Slipper man seg inn i nuet, kan frykten være at det nettopp er ingenting der: Intet godt, bare mindreverdsfølelser, tomhet og uro. Håpet til fremtiden fyller opp.

Å SLIPPE TAKET I HISTORIEN – I FORTIDEN OG FREMTIDEN

Å gå opp i sitt nu, innebærer at man slipper sin investering i fremtiden. Man må være her og nå. Man kan selvfølgelig planlegge fremtiden. Men det kan ikke være fantasiene om den som gir livet mening. Å leve for fremtiden er å være et annet sted enn der man til en hver tid er.

En eksistensiell utfordring er å trene seg i å slippe. Den som skal forberede seg på at livet er slutt, må forholde seg til tilværelsen ut fra det perspektiv at man ikke kan ta noe med seg: Ikke ting, ikke fantasier, ikke drømmer om fremtid. En dag har man ikke lenger en fremtid. Skal det være mulig å nærme seg den avslutningen med en viss ro, må man ha forsøkt å bearbeide fremtidens tak på en.

Mennesket er et historisk vesen. Vi kan huske vår fortid, og leve i håpet om fullbyrdelse i en fremtid. Men mennesket kan bare virkeliggjøre visse grunnleggende sider ved tilværelsen innenfor et nu. Muligheten for dette ligger i å kunne slippe historien, og bare være – her og nå.

Ens forståelse av ens egen plass i historien kan svekke ens mulighet for å se hvordan man kan overskride den. Den som skal frigjøre seg fra historien, må utvikle sin evne til å slippe den.

FANGET AV HISTORIEN

- HISTORISISMEN

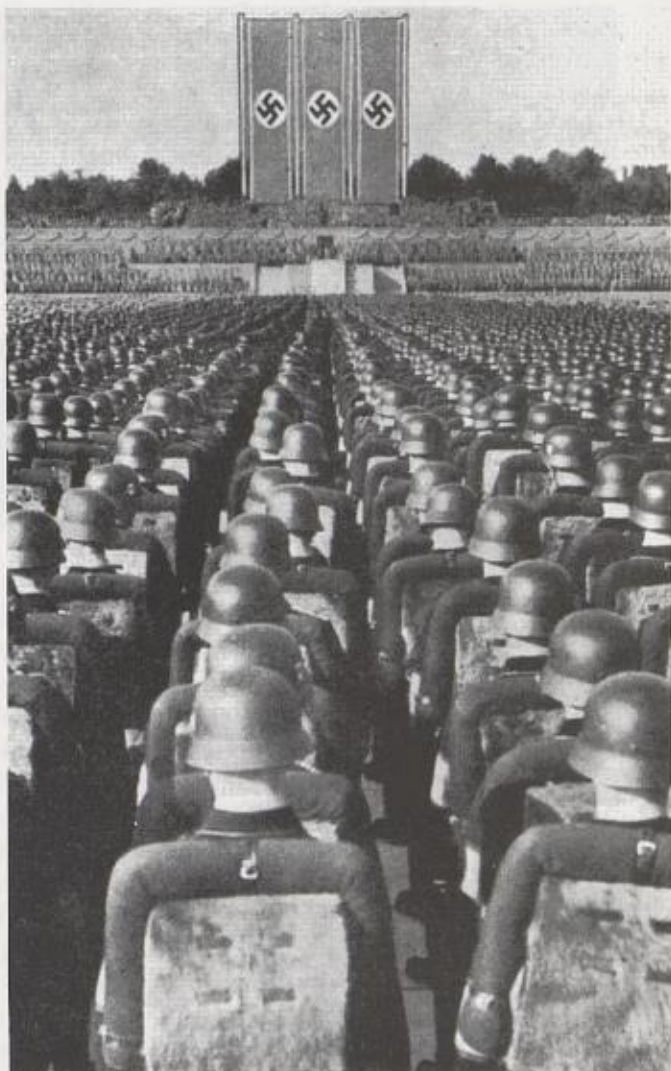
Skaper mennesket historien, eller skaper historien mennesket? Forestiller man seg at fenomenet menneske i essens er det samme, vil man helle mot det første perspektivet: Mennesket skaper historien. Den andre tilnæringsmåten, at historien former mennesket, kan avspeile de former for historieforståelse som kalles historisisme.

Historisisme er et mye brukt uttrykk som kan dekke forskjellige begreper. Men oftest benyttes betegnelsen om en form for historieforståelse som har sitt utgangspunkt i den tyske historiker Leopold von Ranke (1795-1886). Med historisisme menes her den tenkemåte at hver tidsepoke er unik. Ikke bare er det slik at hver historisk periode kun kan forstås på sine egne premiser. Dette betyr ikke nødvendigvis mer enn at man må forstå enhver kultur "innenfra": Man må forsøke å sette seg inn i hvordan det var å være i verden for den som levde innenfra den aktuelle tidsperiode, og ikke bare se den utenfra og i retrospekt. Mye i dette perspektivet er utvilsomt riktig. Det er f.eks. meningsløst å sammenligne opptreden under krig eller straffer for forbrytelser, uten å trekke inn hvilken tidsepoke det gjelder. En hver tid og et hvert menneske må langt på vei dømmes ut fra premissene til sin historiske kontekst. En interessant side ved historisismen er påpekingen av hvor historisk styrt menneskets valg er selv når man ikke opp-

fatter det slik.

Men en konsekvent historisisme kan gå lenger. Mennesket formes så inngående av sin historiske sammenheng at det ikke eksisterer et fenomen menneske uavhengig av den enkelte historiske epoke. Mennesket er innelåst i historien. Historien bestemmer sosiale og kulturelle fenomener, og er i en viss forstand det mest grunnleggende faktum ved den menneskelige eksistens. En så vidtgående historisisme er en form for sosiologisk menneskesyn. Mennesket er ikke mer enn sin ytre sammenheng.

En rendyrket historisisme setter klare begrensninger for hva mennesket kan strebe mot av indre virkeliggjørelse. Den befinner seg langt vekk fra f eks et hinduistisk eller buddhistisk perspektiv der mennesket har en mulighet for å frigjøre seg fra en hver konkret historisk kontekst: Man brenner ut sin historie, man opphever sin bundethet til her og nå, for å slippe til sider ved mennesket som er uavhengig av det historiske.



ALENE I SIN HISTORIE

Historisisme illustrerer at det som i et perspektiv er frihet, ut fra en annen tenkemåte kan avspeile bundethet. Historisisme som historieforståelse kan føre til en skepsis til hva menneskelig selverkjennelse kan lede frem til. Man kan bearbeide, men aldri overskride sitt eget individuelle og konkrete jeg. Man kan aldri komme inn til noe i seg selv som representerer et genuint og essensielt menneskelig element.

Psykologen Jung snakket om arketyper. Begrepet henspiller på forestillinger som går igjen hos mennesket uavhengig av den enkelte historiske kontekst. En tenkemåte som bygger på universelle og tidsuavhengige arketyper står i motsetning til en rendyrket

I en konsekvent historisisme er mennesket ikke mer enn sin ytre sammenheng.

historisisme. Det samme kan gjelde dem som på et mer jordnært plan mener at mennesket til en hver tid gjennom sin seksualitet, foreldrerolle eller ensomhet har mulighet for å kjenne på sider ved sin person som er basalt menneskelige og i essens nokså uavhengige av tid og rom.

Ett av paradoksene med historisismen er at mennesket i en viss forstand blir skaper av sin egen tilværelse. Den historie som mennesket har skapt, former også mennesket på helt grunnleggende måter. Dermed kan mennesket bli et ensomt fenomen. Hvert individ forblir alene i sin historie. Det er ingen essens som er felles på tvers av tid og rom. Eller individet kan nærmest bare få verdi som del av et kollektiv: Det er den kollektive historie som har formet oss, og det er bare som deltager i et større fellesskap man kan bidra det som skjer videre. Friheten til å forme historien blir et historisk fengsel.

THE SELF MADE MAN

Historisismen kan tilfredsstillende den vesterlandske trang til individualitet. Hver historisk epoke blir spesiell. Tilsvarende kan gjelde det enkelte individ. Men andre former for historisisme kan legge større vekt på at individet bare har verdi som del av et kollektiv.

Marxismen kan ses som en særegen form for historisisme med vekt på det kollektive. Kulturen må forstås ut fra materielle produktjonsforhold. Alle idéer mv er i siste instans en refleksjon av den brytning mellom produktivkrefter og eierforhold som på en særegen måte preger hver økonomisk epoke.

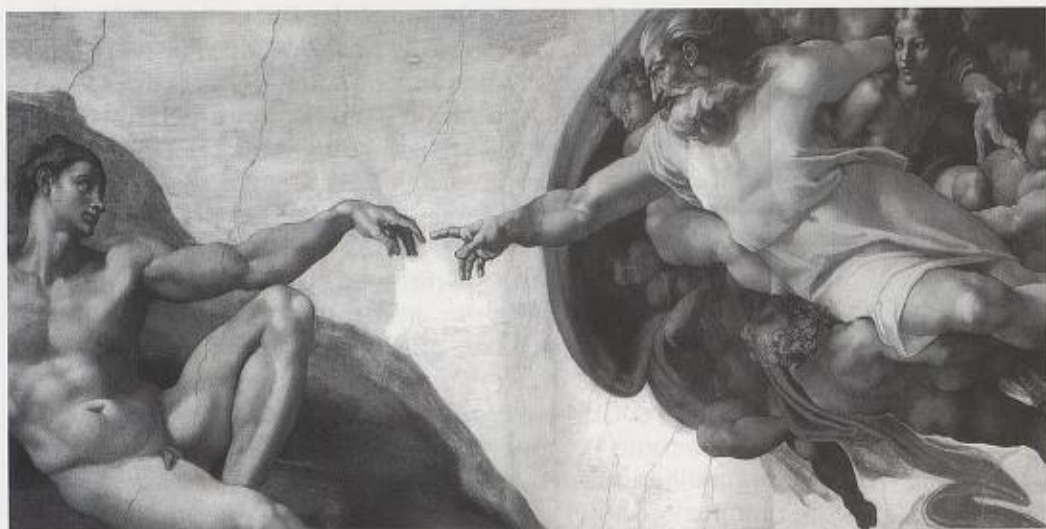
Både en individuelt og kollektivt orientert historisisme forlater mennesket som en som er skapt i Guds bilde. Mennesket, eller det menneskelige kollektiv, har skapt seg selv: The Self Made Man i ordets dypeste forstand.

Historisismen kan på det individuelle plan tilfredsstillende en narcissistisk trang til å være særegen. Det er neppe tilfeldig at historisismen oppsto under renessansen – og det er i samsvar med historisismens tenkemåte å påpeke det. Renaissancemenneskets trang til individualitet og egenart var betydelig.

DET SPESIELLE ER FORTAPT

Samtidig kan historisismens areligjøre perspektiv skremme. Individet er ikke del av en større sammenheng. Det har ingen universalitet å virkeliggjøre. Det er aldri mer enn hva det til en hver tid er. Mennesket rommer ikke mer enn øyet kan se. Historisismen kan bli et ensomt livsperspektiv, selv når den er kollektivt orientert. Det kan kjennes godt at livet og tilværelsen ikke er mer enn den klasse og samfunnssammenheng man til en hver tid er del av.

Mennesket rommer etter en konsekvent historisisme ingen ufor-



anderlig dimensjon. Mennesket i stadig utvikling blir det eneste virkelige. Ingen tid og ingen historie kan absolutteres. Alt er alltid annerledes.

Slik kan historisisme lede frem til en eksistensiell pessimisme. Man kan som Sartre hevde at individet må leve med sin angst eller den kvalme som er resultatet av å leve i et rent menneskeskapt univers. Individet kan ta seg sammen. Men det gis intet mål ut over det. Det er intet der oppe å strebe mot. Historisismen er igjen et univers uten himmel.

HVER TIDSALDER SIN VIKINGTID

Hvis mennesket er skapt av sin historie, må dette også omfatte hver epokes historieforståelse. Den objektive sannhet når man aldri frem til. En nyere doktorgrad i historie tar for seg hvordan vikingtiden er blitt fortolket ut fra premisser og toneangivende idéstrømninger i de tidsepoker som hver skrev sin versjon av vikingtiden. Romantikkens forherligelse av vikingtiden tilfredsstilte en nasjonalistisk streng. I andre perioder har man hatt behov for å forstå vikingtiden annerledes.

Den som studerer historiografi - hvordan historie skrives - ser at hver generasjon historikere utgir sine norgeshistorier og sine verdenshistorier. Det skyldes ikke bare nye funn og at nye fakta kommer til. Hver generasjon ser fortiden på sin måte. De er formet av sin samtid, og ser fortiden med samtidens øyne. Norman F Cantor beskriver i boken *Inventing the Middle Ages* hvordan forskjellige historikere forstår middelalderen ut fra sine forutsetninger. John Ronald Revel Tolkien som både var professor i middelalderhistorie og forfatter av *The Lord of the Rings*, hadde selv deltatt i det

Både en individuelt og kollektivt orientert historisisme forlater mennesket som skapt i Guds bilde, slik dette maleriet av Michelangelo fra Det sextinske kapell viser.

ragnarokk som var Den første verdenskrig. Det er ikke til å undres over at den middelalder han beskrev i bøkene var dystert, truende og farlig - full av krefter den enkelte ikke kan beherske. - Med uttrykk som "inventing" - et postmodernistisk moteord - avspeiles forbindelseslinjer mellom historisisme og postmodernisme - som omhandles i neste artikkel. Hvordan eget ståsted former ens syn på historien, er også temaet for Dyade nr 1 2001: "Fortiden i nåtiden".

Som allerede antydnet kan - selvfølgelig - også historisismen settes inn i sin egen sammenheng. Med renessansen begynte det vesterlandske menneske på en gradvis avstandtagen til et felles religiøst perspektiv på tilværelsen. Flere hundre år senere konstaterte Nietzsche at Gud var død. Men man fjernet ikke bare Gud. Man tok fra mennesket muligheten til å se seg selv som del av en større sammenheng som overskred den enkelte historiske kontekst.

Kan mennesket noen gang håpe å være i kontakt med noe universelt i seg selv? Slippe til noe ut over sitt eget? Svaret til en konsekvent historisisme er negativt. Dermed representerer historisismen ut fra en slik problemstilling en pessimistisk livsanskuelse: Det er ingen himmel å nå opp mot - ingen katedral å bygge. Mange som opprinnelig sluttet seg til en form for historisisme, har over tid gitt opp. Man kveles i sitt eget menneskeskapte univers. Hva er poenget med å bygge katedraler hvis de ikke har noe å strebe mot? Hvorfor lage spir som streber oppover hvis det ikke er en himmel?

dyade
.no



DET ER ALDRI
LENGE TIL JUL!

BESTILL
GAVEABONNEMENT
PÅ DYADE NÅ, SE S. 56.

VARIERT LESESTOFF
GJENNOM ET HELT ÅR.



www.dyade.no
dyade@acem.no
Tlf. 23 11 87 00

INTET FELLESSKAP – BARE KONSTRUKSJONER

POSTMODERNISTISK HISTORIEFORSTÅELSE

Postmodernismen er i en viss forstand en forlengelse av historisismen. Begge tenkemåter kan anses å avvise at historien har en himmel. Det enkelte menneske har ikke mer å forholde seg til enn det som møter dets øye. Det er intet som ikke bare er ytre styrt.

Både historisismen og postmodernismen kan ses som produkter av en utvikling der Descartes ble opptatt av persepsjon, herunder perseptuelle forstyrrelser. Han ville finne frem til det som var sikker viten. Alt annet ble avvist. Så oppstilte Kant grunnbetingelser for menneskelig erkjennelse som gjorde det umulig å erkjenne Das Ding an sich. Alt mennesket ser, og kan se, er Das Ding für mich. Så ble andre tenkere opptatt av kulturelle og språklige filtre for erkjennelse, og deretter Freud av de psykologiske. Vi ser og forstår, også historisk, ut fra den sammenheng vi til en hver tid befinner oss innenfor og med de briller vi må nøye oss med å se verden gjennom.

Postmodernistene tok den relativisme som ligger innbakt i en konsekvent historisisme enda flere skritt videre. Men dermed blir også historisismens historieforståelse vanskelig. En gjennomført

postmodernisme anerkjenner knapt noen viten.

Postmodernistene kan se på seg selv som liberale og åpne. Man er ikke bundet til noe bestemt perspektiv. Mange tolkninger er som utgangspunkt likeverdige. Konstruksjoner kan ikke ekskluderes bare fordi de er subjektive. Alt er konstruksjoner, tolkning og subjektivt. Intet er absolutt. Selv historiens gang kan det oppstilles alternativer til. Ingenting binder helt.

For det enkelte individ kan dette perspektiv forvirre. Hvorfor skal man arbeide med selvinsikt? Hvorfor skal man strebe etter erkjennelse? Man går så likevel bare fra en tolkning til en annen. Riktignok kan en konstruksjon være mer fruktbar, men til syvende og sist er alt likevel bare konstruksjoner. Så hvorfor ta bryderiet?

Innenfor en postmodernistisk samtid skal man ikke undres over at mange er skeptiske til meditasjonsmetoder som ikke bare søker etter gode opplevelser, men vekst og selverkjennelse. Ingen forståelse er egentlig sikrere eller bedre enn en annen. Så hvorfor ikke la det som kjennes godt til en hver tid være kriteriet på det man bør gå inn for? Hvorfor ta belastningen med personlige prosesser for innsikt som kan koste?

For å forstå bedre den følelse av retningsløshet postmodernismen har tilført både historietenkning og selvforståelse, må man se nærmere på sentrale elementer i den postmodernistiske tilnærming.



Den postmoderne tenkemåte hvelver ingen himmel over tilværelsen.

ALT ER SPRÅK – OG INNPAKNING

Det postmodernistiske historieperspektiv har vunnet stor utbredelse. I en viss forstand benekter postmodernistene mennesket som historisk vesen. For dem er ikke erfaringen, men språket den primære innfallsvinkel. Språk er konstruksjoner. Disse konstruksjoner former vår erfaring. All historieforskning fanges av språket. Alt er innpakning – eller innpakket.



*Jacques Derrida
innskrenker den
menneskelige
erkjennelse til
konstruksjoner.*

Ingen kan noensinne håpe å bryte ut av de konstruksjoner språket fanger oss inn i. Det er ingen ytre virkelighet der ute som vi kan forholde oss til uavhengig av språklige konstruksjoner. All historie er i en viss forstand "inventions" – et postmodernistisk moteord.

Postmodernistene bringer mennesket tilbake til Platons hulelignelse. Forskjellen er at det er intet håp om en gang å kunne se den virkelige verden og ikke bare skyggene mot huleveggen. Alt vi erkjenner, og noen gang kan oppfatte, er virkelighetens skygger som manifesterer seg gjennom språket.

Sagt på en annen måte: Postmodernistene kjenner ingen himmel uavhengig av den vi kan forstå gjennom språket. En ledende representant for den postmodernistiske filosofi er Jacques Derrida. Han står for en form for dekonstruktivisme. Alle perspektiver kan dekonstrueres. Dermed kan man påvise hvordan alt er konstruksjoner. Et hvert perspektiv uttrykker et personlig forhold til tilværelsen. I en viss forstand er det sant. Dekonstruksjonen av historiske forståelsesformer kan være interessant: Hva

ligger bak dette perspektivet? Det radikale med den postmodernistiske tilnærming er at mennesket ikke kan gjøre seg håp om å komme ut av konstruksjonen. Man bruker ikke dekonstruksjonen til å komme videre, men til å slå fast at så langt, men ikke lenger.

INGEN HISTORIE – BARE TOLKNINGER

Enkelte omtaler postmodernistisk historieforståelse som kaotisk historie. Det er intet absolutt referansepunkt og ingen entydige objektive fakta. En rendyrket postmodernisme avslører at sannhet, kunnskap og objektivitet er meningsløse begreper. Til syvende og sist er mennesket bare omgitt av språk, tolkninger, konstruksjoner og subjektive forestillinger. Disse kan den enkelte eller kollektivet aldri transcendere. Det er ingen historie – bare innpakning, språk og tolkninger.

Postmodernistene kritiserer til dels eksistensialistene. Man kan ikke virkeliggjøre sitt selv eller være seg selv. Et selv finnes ikke. Men

på mange måter representerer postmodernismen en logisk forlengelse av den ateistiske hovedstrømning innenfor eksistensialismen. Et hvert individ må ta sin egen frihet på alvor og være bevisst sitt eget ansvar. Alt er opp til en selv. Men er alt opp til en selv, må det også gjelde ens verdier. Dermed er det kort fra eksistensialistenes betoning av individ, ensomhet og ansvar til det postmodernistiske univers der intet er felles, intet er overordnet, intet er absolutt. Mennesket har ingen unnskyldning, sa eksistensialistene. Det har heller ingen absolutt referanse, påstår postmodernistene.

RENDYRKET INDIVIDUALISME

Postmodernismen avviser opplysningstidens tro på en forenende enhetlig rasjonalitet. Egentlig skapte opplysningstiden selv kimen til postmodernismens avvisning av en felles rasjonalitet. Ved å vektlegge individets evne til tenkning uten å knytte an til religion eller overordnede verdier, slapp opplysningstiden den enkelte løs fra religionen og båndene til kollektive forståelsesformer. Kanskje var det naturlig at veien gikk mot rendyrkede individuelle tilnæringsmåter til tilværelsen lik postmodernismen.

Det må nærmest sies å være en del av postmodernismens vesen at den egentlig ikke lar seg oppsummere i et par enkle setninger. Postmodernistene sier at verden kan forstås på en rekke måter. Alt er i siste instans subjektivt. Tilsvarende gjelder enhvers forhold til det postmodernistiske perspektiv. Også dette kan formuleres på mange måter. Den postmodernistiske tenkemåte har også inspirert en rekke forskjellige standpunkter innenfor ulike disipliner, ikke minst historieforskning og historiefilosofi (se f eks Keith Jenkins (ed): *The Postmodern History Reader*, 1997).

Et enkelt utgangspunkt for å forstå det postmodernistiske univers er likevel det vi har tatt her: For postmodernistene er historien språklige konstruksjoner. Historien er innpakket. En "egentlig" historie finnes ikke - i det minste for oss.

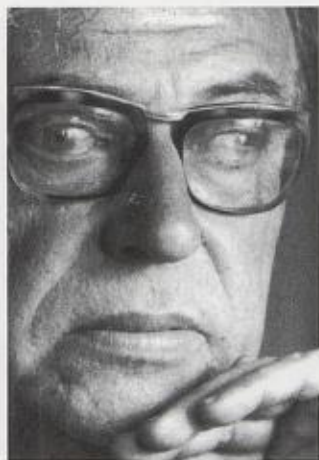
RELATIVISERING: EKSISTENS FØR ESSENS

Postmodernistene representerer en form for kulminasjon av relativiserende perspektiver på historien og tilværelsen. Eksistensialistene fremhevet at verden ikke har en mening ut over den vi selv former.

Filosofen Jean-Paul Sartres tidlige eksistensialistiske skrifter, særlig romanen *Kvalmen* og filosofiverket *Væren og Intet*, avspeiler standpunkter som i kortform kan formuleres slik: Eksistens før essens.

Sartre inntok nærmest en absolutt ateistisk posisjon. En gud kunne gi mennesket en form for essens eller bestandig kjerne. I et gudløst

univers er mennesket uten en slik forutbestemthet eller determinert-het. Gud har ikke formet mennesket. Mennesket skaper seg selv. Sartre argumenterte for at mennesket var fritt. Han brukte en paradoksal formulering: Mennesket er *dømt til frihet*. Siden Gud ikke finnes, har vi ikke noe valg.



*I Sartres
tenkning
skaper
mennesket
seg selv.*

Sartre ville på det sterkeste ha motsatt seg å bli satt i bås med de ideologiske strømninger som hadde overmennesket som ideal. Man ser likevel hvordan det å detronisere Gud og sette mennesket i sentrum, lett leder til overmennesket. Når mennesket skaper seg selv, er mennesket satt i Guds plass.

Parallellen til Sartre viser hvordan historisismen tatt langt ut forutsetter et areligiøst univers. Der mennesket er skapt i Guds bilde, er det vanskeligere å sannsynliggjøre at dette gudsskapte produkt skifter fremtoning alt etter de ytre forhold.

Sartres ekstreme posisjon sies av enkelte å representere en misforståelse av filosofen Martin Heidegger. Heidegger opphevet på en måte skillet mellom subjektet og objektet. Han benyttet begrepet Dasein for å beskrive menneskets

væren i verden. Fenomenet Dasein bygger på at man ikke kan tenke seg individet uten verden, eller den enkeltes verden uten individet. Sartre videreførte nærmest dette Dasein-perspektivet til et vidtgående metafysisk standpunkt om at det ikke finnes mer enn menneskets opplevelse av seg selv i verden.

INGEN OVERSKRIDELSE – INGEN HIMMEL

I det religiøse perspektiv er mennesket i en viss forstand underlagt Gud eller Guds lover, eller i hvert fall visse absolutte rammer som definerer dets vesen. I denne forstand er mennesket ufritt. Samtidig har mennesket i de fleste religioner en mulighet for å virkeliggjøre mer eller mindre av sin mulige tilknytning til Gud. I så måte har mennesket en frihet til å overskride det rent menneskelige.

Denne åpning for en form for transcendens ut over den konkrete historiske kontekst eksisterte ikke for Sartre. Mennesket kan ikke realisere en essens uavhengig av den historiske eksistens. Troen på en menneskelig essens er ifølge Sartre en illusjon. Postmodernistene argumenterer nærmest for historie som illusjon.

ILLUSJONENES HISTORIE

Å påvise at alle tilsynelatende objektive historier er konstruksjoner, er å avdekke objektiv historieforståelse som illusjoner. Postmodernismen representerer her en kulminasjon av en utvikling som har pågått i snart to hundre år. På forskjellige måter har sentrale akser i det nittende og tyvende århundrets tenkning bestått i å

påpeke hvordan vår historie- og samfunnsforståelse har bygget på illusjoner.

Karl Marx sto for den materialistiske historieforståelse. Produktivkreftene og eierforholdene var avgjørende faktorer i utformingen av de fremherskende ideologier og kultur. Det var en illusjon å tro at den idemessige overbygningen i et samfunn eksisterte uavhengig av de underliggende materielle drivkrefter. Enkelte har sagt at Marx opplevet samfunnet som en fabrikk.

Sigmund Freud slo hull på andre illusjoner. Svært mye av et samfunns ytre historie, religion og kultur lot seg forklare i et psykologisk og til dels seksuelt perspektiv. Gjennom sine forsvarsmekanismer bygger det enkelte individ mye av sin selvforståelse på illusjoner. Det samme gjelder på samfunnsplan. Kulturen, også religion og finkultur, uttrykker menneskets uavsluttede forsøk på å finne en akseptabel form på sine drifter. Ideene er i seg selv en illusjon. I et freudiansk perspektiv kan samfunnet bli en form for uavsluttet terapi eller felles psykologisk forsvar i forhold til indre drivkrefter som overvelder oss. Filosofi, ideologi og kultur er bare legitimeringer av andre og mer reelle drivkrefter.

Den avsluttende mening finnes ikke

Den franske samfunnsfilosofen Michel Foucault, som er ansett som en del av postmodernismen, er mest kjent for sin fremstilling av galskapens og fengslenes historie. Han ville vise hvordan maktforholdene har vært bestemmende for hvem som har blitt inkludert i historien, og hvem som, lik psykiatriske pasienter og fanger, har vært ekskludert. Foucault avviste begrepet historie fordi han mente det bygget på en forestilling om historien som en narrativ, en fremadskridende fortelling. Han foretrakk å tale om arkeologi eller genealogi. Det som ble utelatt fra den offisielle historie, de marginaliserte grupper, ble for Foucault et utgangspunkt for å skrive en form for avdekkende eller mistenkeliggjørende historie. Hans historietilnærming gjør nærmest samfunnet om til et sykehus eller et fengsel. Det kan ikke være tvil om at Foucault og hans etterfølgere har bidratt til viktig innsikt om de marginaliserteres historie, uten hensyn til hva man måtte mene om hans postmodernistiske grunnperspektiv.

A battle of histories

Ut fra den illusjonsavdekking som fant sted gjennom bl a Marx, Freud og Foucault, er det lett å se postmodernismen som en naturlig oppsummering. Når så mye har vist seg å være illusjoner, er det nærmest bare å fullføre resonnementet å hevde at en endelig objektiv mening eller forståelse aldri kan konstateres. Den

avsluttende mening finnes ikke. Det er ingen almengyldig filosofisk konklusjon. Alt avhenger av perspektiv, fortolkning, tilnærming.

Det postmodernistiske perspektiv utelukker ikke at enkelte perspektiver kan være mer fruktbare enn andre. At intet er absolutt sant, betyr ikke nødvendigvis at alt er like gyldig eller likeverdig. Men intet perspektiv kan gjøre krav på et absolutt fortrinn. Alle perspektiver, alle meninger, all forståelse, all historie er dypere sett fortolkninger og konstruksjoner.

Man ender opp ikke med én historie, men a battle of histories. Mange historiefremstillinger kan være like riktige eller like gale.

NYE HISTORIER – HVERDAGSHISTORIE

Opprøret mot den etablerte og offisielle historie og avdekkingen av de objektive illusjoner skapte rom for en ny type historieskriving. Når alt er konstruksjoner, er det ikke like klart at én gruppes historie er viktigere enn en annens.

Nyere tids historieskriving har gitt rom for historieskriving *nedenfra og opp* til forskjell fra den tradisjonelle *ovenfra og ned* der utgangspunktet var makthavernes perspektiv. Man har – i tradisjonen etter Foucault - forsøkt å fremstille de marginaliserte gruppers historie: Pasientenes, fangenes, kvinnenens, de prostituertes, arbeidernes, slavenes, barnas osv. Seksualitetens historie har sluppet inn fra det benektende mørke. Hverdaghistorie og privatlivets historie er blitt en viktig og ofte svært konstruktiv del av det historiske fagområde.

Påpekingen av at alt er konstruksjoner har også kastet nytt lys over den etablerte forståelse av historieskriving (historiografi), at all historie farges av den som ser.

HVA HVIS-HISTORIE – KONTRAFAKTUELL HISTORIE

Den nyere interesse for what if-historie eller counterfactual historie er undertiden kalt kaotisk historie. Man forsøker å beskrive hva som kunne ha skjedd, for eksempel hvis Napoleon hadde seiret i slaget ved Waterloo. Dette kan betraktes som del av postmodernistiske strømninger innenfor nyere historieforskning (se f eks Niall Ferguson (ed): *Virtual History: Alternatives and Counterfactuals*, 1997, jf også Eric Hobsbawns kritiske analyse i *On History*, 1997). Intet historieperspektiv aksepteres som absolutt. Mange versjoner er mulige. Fakta kan forutsettes annerledes.

Kaotisk betyr ikke anarki eller at det ikke finnes sammenhenger eller lover i betydning regelmessig forekommende situasjoner. Men forbindelsene og årsakskjedene er så komplekse at det er umulig å foreta nøyaktige prediksjoner eller kartlegge alt som ligger bak det som har skjedd. Kaos-teorier dreier seg i forskjellige fag om stokastiske hendelser, dvs tilsynelatende tilfeldige hendelser i

deterministiske systemer.

En gang var fortiden fremtid. Det som i ettertid fremstår som determinert og mulig å årsaksforklare, var i fortid mer eller mindre sannsynlige muligheter. En av historikernes oppgaver er å forklare hvorfor en av flere muligheter ble det faktiske hendelsesforløp. For dem som arbeider med å analysere alternative hendelsesforløp i forhold til det som inntraff (counterfactuals), er det viktig ikke å ta historien som gitt. Det dreier seg alltid om å forholde seg til alternativer – ikke bare alternative fortolkninger av det som skjedde, men rent faktisk alternative scenarier i forhold til det som fant sted.

Hva hvis-historie kan bidra til å tydeliggjøre hvordan fremtiden fortonet seg langt mer åpen enn i øynene til ettertidens etterpåklokskap.

Hva hvis-historie avspeiler hvordan postmodernismen har bidratt til å åpne historiefaget for en rekke nye tilnærminger. Når alt er tolkninger, forskyves grensene for hva man som seriøs historiker kan tillate seg. Det er nok lettere å se at de marginalisertes historie og hverdagshistorie har representert viktige bidrag til historiefaget. Hva hvis-historie har vært gjenstand for mindre innsats. Det synes mer usikkert hva den endelige vurdering av denne type historieskriving vil bli. Enkelte eksempler på kontrafaktuell historie tilhører det mer fantasipregede.

Den definitive, endelige historie kan aldri skrives. Det finnes ingen evig konklusjon. Hver generasjon vil stille nye spørsmål til historien. Hva-hvis historie er å komme frem til en klarere konklusjon ved å studere alternativene. Hva kunne ha skjedd hvis ikke? Det kan bidra til tydeligere svar på spørsmålet: Hva har dette egentlig kostet? Hva hvis-analysen aksentuerer det mangfold av muligheter som alltid kan sies å være der.



Fra landgangen på Sicilia i 1943. Hadde 2. verdenskrig funnet sted hvis Hitler hadde hatt en unaturlig stor nese?

POSTMODERNISTISK ILLUSJON OM FRIHET?

Enkelte hva hvis-historier tydeliggjør at en del alternativer ikke var mulige. De bidrar til å understreke at det som skjedde, fant sted innenfor en sammenheng. Seriøs hva hvis-historie synes å bygge på en ledesnor om at man skal holde seg til de alternativer de historiske aktører selv overveiet. Uten en slik forankring, blir det for mange tenkelige scenarier som ingen vil ha interesse av å kontemplere. Hvem ønsker å tenke gjennom hvordan verdenshistorien hadde sett ut hvis Hitler hadde blitt født med en så stor nese at han alltid hadde virket latterlig?

Når man holder seg til forhold som ble overveiet på det aktuelle tidspunkt, studerer man hvilke valg aktørene traff, og hva som avgjorde de endelige beslutninger. Analysen klargjør hvilke valg aktørene besluttet seg for, og hva de ellers vurderte. Dette kan få frem de krefter som bestemte historiens videre retning.

Men enkelte hva hvis-fremstillinger er altså unyttig spekulasjon, som f.eks. å fabulere over hva som ville skje hvis en bestemt person ikke fantes. Hvis visse individer undertiden spilte en avgjørende rolle, er det lite meningsfullt å tenke dem bort. De fantes; de var en del av historien.

Mennesket fødes inn i en sammenheng, er bundet av en tid og underkastet visse lover. Hva hvis-historie kan bli en benektning-øvelse. Påvisningen av alternativer, avdekking av illusjonen om det eneste mulige resultat, kan konstituere en ny falsk forestilling. Man later som om det var en frihet der, som om historien ikke fantes, som om det ikke var en binding. Ved å ta mennesket ut av sin sammenheng kan man gjøre det fritt. Men fordi mennesket alltid lever i en sammenheng, kan denne type forutsetninger stimulere en ny illusjon. Det kan bli en form for postmodernistisk illusjon om en relativisme som skal representere en frihet.

DET SUBJEKTIVE FENGSEL

For dem som arbeider med meditasjon, kan den postmodernistiske dekonstruksjon og relativisme fremstå som et sentralt problem ved samtidens forhold til seriøse vekstprosesser. Er det egentlig noen vits i å gå inn for noe som helst? All personlig innsikt koster. All selverkjennelse vekker motstand. Ærlighet, både overfor en selv og andre, har alltid sin pris. Da er spørsmålet nærliggende: Hvis det ikke finnes objektive akser, hvorfor skal man da streve for noe som helst? Til syvende og sist sitter man likevel bare igjen med nye tolkninger og nye subjektive perspektiver. En objektiv sannhet når man aldri frem til.

Når intet er absolutt, og alt er subjektive opplevelser, kan ens eget velvære bli den absolutte referanse. Et postmodernistisk

perspektiv på meditasjon og vekst vil være å gjøre det som til en hver tid kjennes godt. Når en meditasjonsmetode, fører til motstand, kan det være grunn til å skifte. Prøv noe annet. Å tenke at motstand kan bety aktualisering av viktig konfliktstoff som bør gjennomarbeides, er å absoluttere en form for objektiv psykologisk forståelse fremfor egen opplevelse. Et slikt perspektiv kan utelukke meditasjonsmetoder lik Acem-meditasjon som kan åpne for reell forandring. Ikke minst når det gjelder personlig vekst, er det ingen ting som en free lunch.

Dermed oppstår et av postmodernistenes mange paradokser. I kampen mot illusjonene kan man absolutteresin egen motstand og projisering. Selv-

Når intet er absolutt, og alt er subjektive opplevelser, kan ens eget velvære bli den absolutte referanse

følgelig kan man ikke se bort fra at motstand mot vekstprosesser kan skyldes fornuftige innvendinger. Men alt tyder på at det er reelle fenomener som heter projiseringer, fortrenninger, benektninger osv. Hvordan skal en sann postmodernist unngå å fanges av det siden det er den subjektive opplevelse og ens egen tolkning som i siste instans er den eneste mulige referanse?

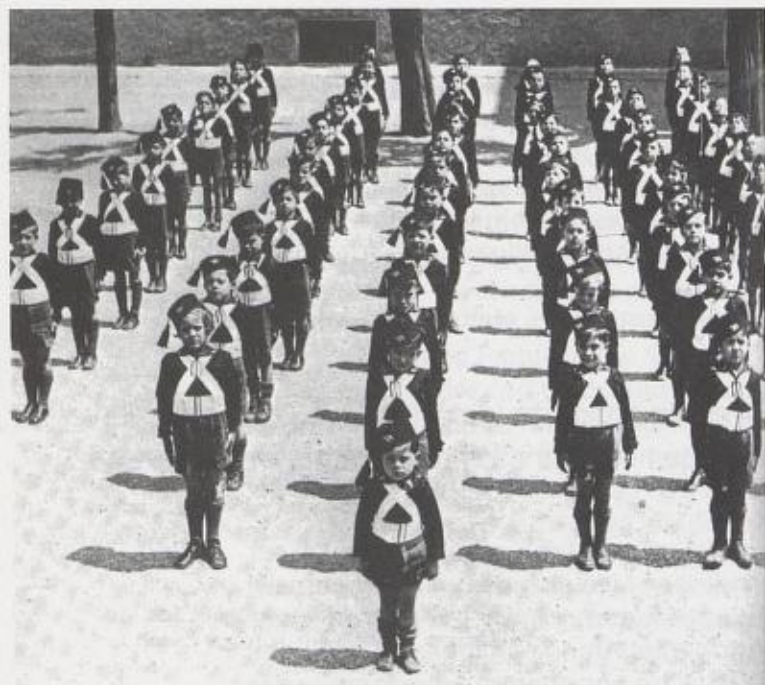
Man kan bli fanget inn i et postmodernistisk fengsel der man har fratatt seg sin frihet til å overskride sine egne utgangspunkter.

Amusing ourselves to death (1985) lød tittelen på mediekritikeren Neil Postmans analyse av det moderne samfunn. Men på hvilket grunnlag skal en postmodernist protestere mot en utvikling der man ler av det meste, der selv de mest dramatiske nyheter også skal underholde? Enhver som bruker uttrykket "fjas", opphøyer seg selv til å ha et mer høyverdig og sant ståsted enn andre. I den postmodernistiske livsverden kan ingen gjøre seg selv til en annens dommer. Men hvordan skal man da få avstand til sitt eget fjas, til sin egen tendens til å la sine seriøse muligheter ligge? I et konsekvent postmodernistisk perspektiv er det nærmest intet igjen man kan kalle alvor i en eller annen objektiv forstand.

ETISK VAKUUM

Det viktigste postmodernistiske dilemma er etisk. Tatt langt skaper postmodernismen et vakuum for fascisme. Det kan synes paradoksalt. Fascisme defineres vanligvis som strengt autoritære styringssystemer. Postmodernismen skulle være så relativ.

Men de fascistiske regimer i det tyvende århundre kjennetegnes ikke minst ved en mangel på etisk tilbakeholdenhet. Fascismen, nazismen og kommunismen sjokkerte gjennom handlinger der det ikke var grenser for hva man kunne tillate seg. Det var nærmest



*Fascisme
fordrer et etisk
vakuum som
relativisme kan
bidra til.*

tive perspektiver eller ståsteder. Jeg kan ikke fullt ut leve meg inn i din smerte. Du er i din verden. Jeg er i min. Det er intet felles å etterstrebe, og heller intet felles å leve seg inn i. Fenomenet medmenneske mister noe av sin bærende og integrerende kraft i det postmodernistiske perspektiv. Den postmoderne verden består mer av "andre" enn av medmennesker.

I et univers med medmennesker er empati en viktig egenskap. Når verden består av meg og "andre", og alle har vi våre individuelle tolkninger, kan det bli viktigere å ivareta meg selv. Egentlig er det bare jeg som kan forstå og kjenne på mitt eget.

Det er kanskje ikke så rart at postmodernismen har vokst frem i en samtid mer preget av narcissisme enn solidaritet. Ei heller synes det vanskelig å forstå at den postmodernistiske relativisering kan stå i et spenningsforhold til fenomener som meditasjon.

Så langt meditasjon skal lede frem til avspenning, overskudd og behag, er aktiviteten ikke vanskelig å motivere innenfor en postmodernistisk ramme. Men straks man fremhever at meditasjon kan gi dypere innsikt om fenomenet mennesket, kan det være vanskeligere. Postmodernister kan f.eks. hevde at mennesket ikke egentlig har et selv, og at grensen mellom menneske og maskin kan synes uklart. Da må det neste spørsmålet bli hva slags illusjoner meditasjon bygger på når det sies at introspektivt arbeid kan gi dypere innsikt om fenomenet mennesket.

ikke det overtramp mot andre ideologiene ikke kunne legitimere. Fascismen representerte et etisk vakuum. Et tilsvarende etisk vakuum kan postmodernismen gi opphav til.

FRA "MEDMENNESKE" TIL "EN ANNEN"

I det postmodernistiske verdensbilde er det lite rom for empati. Jeg har mine konstruksjoner. Du har dine. And never the twain shall meet. I det relativiserte fortolkningsunivers har individene ingen felles objek-

Meditasjon kan gi grunnlag for mer empati overfor andre. Men hva skal man egentlig med den, hvis all forståelse likevel ender opp som subjektive innpakninger?

VAKUUM FOR FASCISME

Det tyvende århundre så nok grusomheter. Det idemessige grunnlaget ble i en viss forstand lagt under opplysningstiden. Religionen og Gud ble skjøvet til side. Rasjonaliteten skulle overta. Etter hvert ble mennesket igjen alene på scenen. Stalin og Hitler er prototyper på mennesket uten Gud. Da oppheves grensene for hva som er tillatt. Resultatet kjenner vi. Samtidig er det nok av regimer, også idag, der en etisk grenseløshet begrunnes med Guds navn. Både med og uten Gud kan mennesket sette seg i en posisjon der det ikke behøver å følge grenser. Religioner synes særlig å kunne begrunne etisk grenseløshet hvis det settes klare skiller mellom *dem* og *oss*, mellom ikke-troende og dem som har et klart forhold til hvordan vi skal fremme Guds vilje på jorden.

Postmodernistene står i et motsetningsforhold til religiøs fundamentalisme. Postmodernistene ser også ofte på seg selv som et etterkrigsfenomen og dermed postfascistisk. Postmodernismen mener fascismen er et resultat av troen på absolutter. De anser selv at deres relativiserende holdning motvirker totalitarianisme. De ser ikke at fascisme fordrer et etisk vakuum som relativisme kan bidra til.

INGEN ABSOLUTT DOMMER – INGEN ABSOLUTE GRENSER

Postmodernistene frigjør mennesket fra en absolutt dommer. Dermed er det i et postmodernistisk perspektiv ikke lett å oppstille absolutte grenser. Det tyvende århundrets historie er imidlertid læren om at slike grenser må mennesket ha. Menneskeretter, Nürnbergprosessen og krigsforbryterdomstoler bygger på et ikke-postmodernistisk syn om at visse ukrenkelige grenser må gjelde. Det spiller ingen rolle hvilke konstruksjoner og verdensbilder nazistene, kommunistene eller de senere års etniske rensere vil forsvare seg med. Enkelte ting kan et menneske ikke tillate seg. Noen handlinger representerer forbrytelser mot menneskeheten. Etter et visst punkt tillates ikke lenger relativiseringer. Det gjelder visse bud alle må følge.

Selvfølgelig er hverken FN's eller Europarådets Menneskerettserklæringer uttrykk for objektive og absolutte lover i en metafysisk forstand. På enkelte områder går de utvilsomt for langt i å oppstille rettigheter og detaljerte regler. I en postmodernistisk samtid med et etisk vakuum kan menneskerettserklæringer likevel representere en betimelig påminnelse om at visse handlinger kan ingen rettferdiggjøre – i hvert fall ikke hvis man en dag tiltales for en

krigsforbryterdomstol.

Uten visse absolutte referanser åpner relativisering og postmodernisme ikke for liberalisme og toleranse, men for fascisme. Anerkjennes ingen autoriteter, ingen absolutte verdier, intet overordnet, er det heller ingen rom for en etikk som står over den enkeltes vilje til vekst, makt og selvutfoldelse. En av postmodernistenes historiske foregangsmenn, filosofen Friedrich Wilhelm Nietzsche, fremholdt at makt og upersonlig kraft avgjør hva som er sannhet og verdier. Etter at postmodernistene har slått fast at det ikke finnes en objektiv referanse, kan man sitte igjen med et verdimessig tomrom der det selvbestaltede overmenneske kan finne sin plass. Hun behøver ikke lytte til noen. Hvem burde egentlig gjøre det ut fra en postmodernistisk tankegang?

ETIKK SOM KONSTRUKSJON

I siste instans kan dette være det mest sentrale argument mot den postmodernistiske livsanskuelse. Den kan gjøre også etikk til en konstruksjon. Men en etikk som er degradert til en konstruksjon, representerer ingen reelt begrensende moral. En virkningsfull moral kan nesten pr definisjon ikke være et rent individuelt anliggende. Der en objektiv etikk forsvinner ut, kan fascismen komme tilbake.

Det tyvende århundre var fascismens arena. Aldri tidligere har man i historien sett menneskelig grusomhet og følelseskulde i et slikt kvantitativt omfang. Det er heller ikke lett å finne andre historiske epoker som har gått så langt i å gjøre mennesket til den eneste referanse for seg selv slik den ateistiske eksistensialisme og postmodernismen har gjort. Kanskje er det ikke tilfeldig – at fascisme og postmodernisme blomstrer side om side.

acem-meditasjon

**Den mest kjente,
mest brukte og anerkjente
avspennings-metode i Norge**



forskning

Treff blink med acem-meditasjon

En studie med kontrollgruppe viste at skyttere som lærte acem-meditasjon, skjøt bedre i konkurranser. Studien antyder også at acem-meditasjon reduserer stress-nivået hos individer i belastende og krevende situasjoner. "The effect of meditation on shooting performance." Solberg EE, Berglund KA, Engen Ø, Ekeberg Ø, Loeb M British Journal of Sports Medicine 1996; 30:1-5

Bedre helse med acem-meditasjon

En studie antyder at løpere som praktiserte acem-meditasjon i et halvt år, styrket sitt immun-system. Acem-meditasjon har også andre fysiologiske virkninger.

"A modulator of the immune response to physical stress? A brief report." Solberg EE, Halvorsen R, Sundgot-Borgen J, Ingjer F, Holen A. British Journal of Sports Medicine 1995; 29:225-57

Redusert blodtrykk med acem-meditasjon

En annen studie viste at lokomotiv-førere på skiftarbeid med søvnløshet og hjertesykdommer, fikk redusert blodtrykk, kolesterolnivå og sov bedre etter å ha praktisert acem-meditasjon. "Acem-meditasjon gunstig for stressede lokomotiv-førere." Pär Westlund Dyade 2/1993:36-51

FREMSKRITTSTROEN

- DEN LINEÆRE HISTORIEFORSTÅELSE

I sin biografi om Alexander Solsjenitsyn, *A Century in His Life* (en tittel som må henspille på Solsjenitsyns *En dag i Ivan Denisovitsj liv*) forteller forfatteren D H Thomas om en dødssyk russisk pensjonist. Han fulgte intenst med i en serie på TV og var redd han skulle dø før serien nådde slutten. Derfor skrev pensjonisten til TV-stasjonen og sa at han var villig til å gi alle sparepengene sine til den som ville fortelle ham hvordan serien endte.

Den som opplever historien som en fremadskridende fortelling, har nok vanligvis ikke den samme fortvilte følelse av ikke å få med seg slutten. Likevel er det en motsetning mellom ens egen tilværelse som skal avsluttes, og den fortelling som fortsetter frem mot en eller annen konklusjon, en slutt, et svar.

Umberto Eco deler i et essay en tanke om hvorfor han ble så interessert i litteratur. Som ung holdt han til på en skole med en bestemt innetid. Klokkeslettet var slik at han alltid måtte gå et kvarter før det lokale teater sluttet. Resultatet var at han overvar en rekke teaterstykker uten å få med seg slutten. Senere leste han masse for å ta igjen dette. For den som lever veldig innenfor en fremadskridende, lineær historieforståelse, kan tilværelsen anta noe av den samme meningsløshet. Døden konstituerer det nesten uhørte faktum at man må gå før stykket er slutt.

I et slikt lineært eller narrativt perspektiv på livet og historien kan døden fortone seg uforståelig og krenkende. Hvorfor er man født inn i verden med en kropp og en forutbestemt tidshorisont som gjør at man ikke kan få med seg alt? En sterk tro på en progressiv historie, kan gjøre livet i nuet uforståelig.

Hvis Gud laget verden som en form for fremadskridende teaterstykke, hvorfor tenkte han ikke da på at alle gjerne ville få med seg slutten?

"Hva gjorde Gud før Han skapte himmelen og jorden? Han laget helvete for

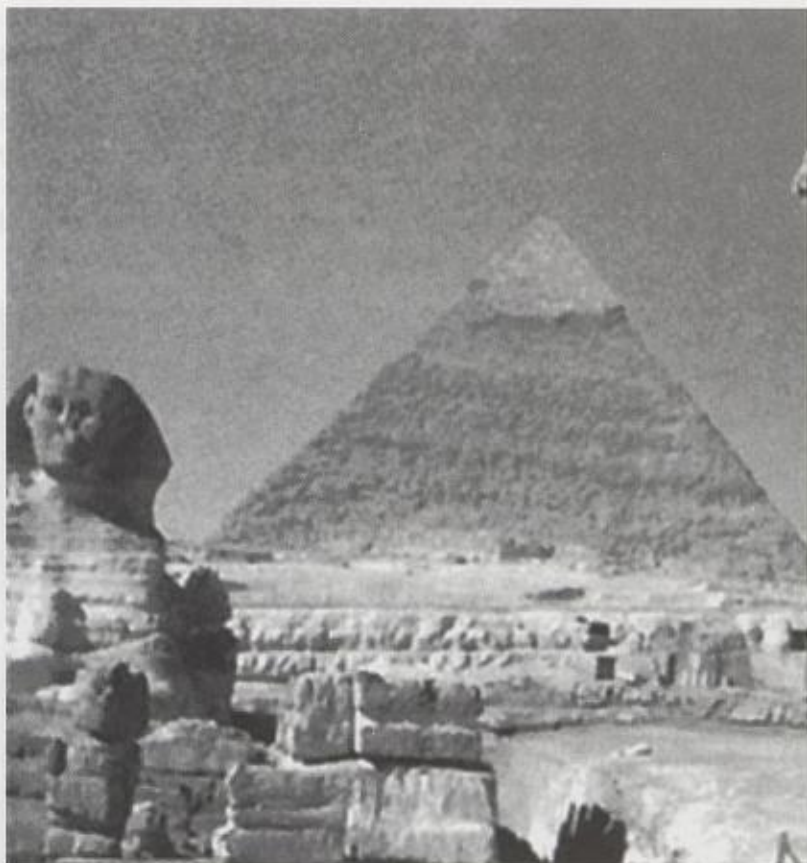
å ha en sted for alle dem som stilte umulige spørsmål om tilværelsens mysterier." Denne vitsen siteres av kirkefaren Augustin, og kan brukes til å avvise den type spørsmål som reises her. At menneskelivet er dårlig tilpasset en lineær historieforståelse, er ikke nødvendigvis et motargument mot et slikt historieperspektiv.

DEN HELLIGE FREMTID

Den lineære historieforståelse har i seg en iboende dyrkelse av fremtiden. Det er der muligheten ligger. De fleste forestillinger om paradiset er fremtidsbasert.

Ett er den russiske pensjonist som ville ofre sparepengene. Han er ikke unik. Mennesket har gjennom tidene vært villig til store ofre for å se inn i fremtiden. Det er som å skulle skue inn i et hellig og utilgjengelig rom.

De egyptiske faraoer bygget sine pyramider. Forskere mener at de kolossalt ressurskrevende byggearbeidene ikke først og fremst ble utført av slaver. Arbeidet bærer preg av mer kraft, selvstendighet og dynamikk enn det. Folket sluttet opp om faraoenes tributter til



Pyramidenes vitnesbyrd om menneskets trang til å berøre evigheten kan ses som altere til fremtidens hellighet.

fremtiden. Pyramidenes vitnesbyrd om menneskets trang til å berøre evigheten kan ses som altere til fremtidens hellighet. Å kunne bevare sitt eget inn i fremtiden, ga så mye mer mening til livet her og nå at ingen anstrengelse nærmest var forgjeves. Pyramidene var ørkenens fremtidskatedraler. Faraone og de turister som valfarter til disse kompakte altere for den allmektige fremtid, dyrker hver på sin måte den samme fremtidsreligion.



*Herostratos
brente ned
Artemis-
tempelet i
Efesos for
å bli
berømt.
Dermed
ble hans
navn
udødelig i
begrepet
herostratisk
berømt.*

Det mennesket som skal bli tilfreds, har bare en kort levetid til disposisjon. Da kan den lineære historieforståelse bli en blindvei.

I tillegg kan den empirisk baserte fremtidstro som nærmest sidestiller menneskets og teknologiens/vitenskapens historieperspektiv, føre til at man ikke vektlegger egen erkjennelsesprosess. Det er de objektive, ytre og kollektive fremskritt som teller.

PYRAMIDER SOM BENEKTNING

Mennesker som har håpet på evig liv, på det å trosse døden som en slutt, har bygget seg ruvende monumenter. Pyramidene og tilsvarende fantaslott står der som vitnesbyrd om at mennesket har forsøkt å benekte livets mest absolutte dimensjon.

For det enkelte menneske tar den individuelle historie en gang slutt. Den som vier sitt liv til det særegne ved seg selv, til det å bygge seg en berømmelse, en formue, et pyramide-monument, gjør livet til et losing game. Det individuelle forvitrer; det er bare et

spørsmål om hvilken tidshorisont man anlegger. En dag er også pyramidene kosmisk støv.

Alt det spesielle ved den enkelte blir borte. Å ofre sitt liv på individualitetens og det særegnes alter, er å dømmes til evig fortapelse det man gjør til det sentrale i sitt liv. Motstykket er å forsøke å nærme seg det i livet som ikke primært er knyttet til egen person og individualitet.

ALT GLEMMES

Den som ser sitt livs virkeliggjørelse i det å bli spesiell for å bli husket, har gitt seg selv en håpløs oppgave. Ingen vil til syvende og sist bli husket. All historie i form av at andre kan erindre en, går tapt. Det er bare et spørsmål om å gjøre tidshorisonten vid nok. Mennesker som finner livets mening i å bli husket i fremtiden, gjør livets vei til en vemodig blindgate.

Bare den som begrenser sitt perspektiv i tid og rom, til det nære og provinsielle, kan i alvor leve for å bli husket. Å leve for å bli erindret til evig tid av historien, forutsetter en historieløs tenkemåte. Det er et livsmål uten mening – i det minste hvis det skal bøte på menneskets angst for at en gang er alt ved meg slutt. Det er selvfølgelig hyggelig at moderne kosthold, livsstil og medisinske fremskritt øker gjennomsnittlig livslengde. Men selv om det skulle gjøres store fremskritt i så måte: Hva hjelper det å slå døden med 100 år hvis den likevel vinner de neste milliarder?

Kunstneren som streber etter å virkeliggjøre den udødelige kunst, kan aldri nå sitt mål. Hun kan selvfølgelig utsette glemselen, men aldri eliminere den. Å forsøke å bryte ut av tidens gang, ved å skrive sitt navn inn i en evig fremtid, er et forgjeves forsøk på å bryte med avgjørende rammebetingelser for menneskets liv.

FOREVER YOUNG

Fremskrittstroen er et historieperspektiv de fleste faghistorikere for lengst har forlatt. Men det er ikke mindre karakteristisk for mye av samtidsmentaliteten.

Hvorfor har det moderne vesterlandske menneske et fremmedgjort, benektende og nærmest irritabelt forhold til døden? Hvorfor dyrker man "forever young" og benekter det eneste som helt sikkert venter hvert eneste menneske? Hvordan kan dyrkelse av fremskritt og fremtid skape et uforløst forhold til enkeltindividets uavvendelige skjebne?

I nyere tid har den lineære historie- og livsforståelse vært så selvinnslysende at den ikke problematiseres, og knapt defineres.



*"Forever young"
sang den unge Bob
Dylan.*



Den teknologiske utvikling, her representert ved astronauten John Glenn, forsterker det moderne menneskes opplevelse av historien som lineær

tyvende århundrets kriger og politiske forfølgelse, kan ordet fremskritt ha en besk bismak. Likevel: Det er lett å finne eksempler på at den lineære historieforståelse har stor makt over det moderne menneskets tanke.

FRA LINEÆR TID TIL FREMSKRITT

Et grunnleggende skille i forskjellige måter å oppleve historie og tid går altså mellom et lineært og sirkulært perspektiv. Et lineært perspektiv er en klokke- eller kalenderopplevelse av tid. Selv om klokken ofte er skiveformet og i hvert fall gjentagende, går tiden i

Mange ville ikke være i stand til formulere hva et lineært historieperspektiv er selv om dette er en selvfølgelig del av det vesterlandske menneskes holdning til tilværelsen. Man kan være så fanget av det at alternative måter å oppleve historien kan fortone seg som irrasjonelle. Alternativer, f.eks. en sirkulær historieforståelse, kan nærmest fremstå som absurd.

Den lineære historieopplevelse er en kollektiv historisk forståelsesform som inntar en sentral plass i det moderne menneskets implisitte selvidentitet og psykologiske forhold til historien. Den inngår i det moderne menneskes kollektive ubevisste.

FREMSKRITTET OG HISTORIENS GUD

Naturligvis er det mange motargumenter mot å se historien som fremskritt. En historiker formulerte det slik: Man kan tenke seg historiens gud skue ned på menneskeslektens bevegelse. Han ser alle lidelsene, alle pestene, krigene, ruinene, gravene, grusomhetene og ofrene. Han ser alt dette - som mennesket kaller fremgang!

Med de over hundre millioner mennesker som gikk med i det

en kronologisk eller kalendarisk forstand fremover. Den sirkulære tidsopplevelse ser tiden som en form for gjentakelse, en regenerering.

Delvis i renessansen og langt mer uttalt i opplysningstiden ble dette lineære perspektiv identisk med en tro på fremskritt. Historien var ikke bare fremadskridende; den var fremskrittspregget – progressiv. Tiden og historien beveget seg ikke bare fremover i en nøytral kronologisk forstand. Denne fremadgående bevegelse i tid ble knyttet sammen med en tro på fremskritt. Verden gikk mot noe bedre. Historien gjennomgikk en positiv utvikling mot stadig høyere nivåer. Rasjonaliteten vant mer og mer innpass i verden – i historien.

Denne sammensmelting av et lineært historieperspektiv med en utviklingstro, denne oppfatning av historie som fremskritt, er til dels vanskelig å identifisere for mange moderne mennesker. Konvergeringen av tidsutvikling og fremgang er blitt så selvfølgelig. Slik er det bare.

VITENSKAP SOM HISTORIE

Under renessansen begynte frigjøringen av de vitenskapelige aktiviteter fra kirkens grep. Kirken førte en håpløs og reaksjonær kamp mot det kopernikanske verdensbilde og mot fremveksten av et empirisk basert oppgjør med gamle dogmer. Opplysningstiden markerte at kampen var over. Vitenskapen overtok som garantist for sannhet – så langt den lot seg avdekke. Det profane vant i kampen mot den religiøse hellighet.

Ved å opphøye seg selv til fasit for hva som var sant eller ikke sant, tvang kirken frem en utvikling der den til slutt endte opp med å bli definert som stort sett irrelevant.

Kirken ble irrelevant

Paradokset var nok vanskelig å se på nært hold: Men ved å hevde sin makt så langt at man fikk Kopernikus brent, satte kirken i gang en bevegelse som endte med at den selv ble tilsidesatt som likegyldig og uinteressant. De kirkelige ritualer og forståelsesformer ble ikke lenger en del av historien, men på siden av den, til dels nærmest en hindring for historiens fremtog.

Vitenskapen fant det nødvendig å frigjøre seg fra kirkens herredømme ved å skille mellom vitenskap, empiri og rasjonalitet i motsetning til tro og dogme. Til slutt ble det profane selv helliggjort gjennom å få preg av et absolutt perspektiv på tilværelsen.

Den vitenskapelige selvforståelse er på mange måter blitt det moderne samfunns historieførståelse. Leser man en fremstilling av vitenskapens historie er det forbausende langt en beretning om det moderne menneskets forståelse av historiens gang.

Det dreier seg om reelle fremskritt, en utvikling der "foreldede" måter å forstå eller leve på, erstattes av nye, mer moderne og

tidsriktige verdier. Man snakker gjerne om utvikling, ikke bare endring. Uttrykk som moderne og eldre (gammeldags) er verdimessige betegnelser, og ikke bare hjelpemidler til å skille mellom fenomener på en tidsskala.

FRA STENØKS TIL ATOMBOMBE

En av de mange definisjoner av mennesket er at det er et teknologisk vesen. Få andre levende vesener bruker redskaper. Menneskets tveeggede "herredømme" over naturen skyldes dets evne til å bruke teknologi.

Teknologiens fremgang er like uomtvistelig, og langt mer langvarig, enn den empiriske vitenskap. Empirisk vitenskap er knapt to-tre hundre år gammel. Redskaper og teknologi har eksistert siden de første stenøkslignende redskaper som menneskets forfedre utviklet for hundretusener av år siden. Man kan få frem det dobbelte i menneskeartens teknologiske utvikling ved å bruke overskriften *fra stenøks til atombombe*. Det er likevel utvilsomt at den teknologiske utvikling, som går stadig raskere, forsterker det moderne menneskets opplevelse av historien som lineær og progressiv.

I størsteparten av menneskenes kjente historie har produktivitetsøkningen i gjennomsnitt vært 0,1 % pr hode pr år. Det var først mot slutten av det attende århundre at veksten økte til 1,2 % pr år som har vært gjennomsnittet for de 200 siste årene. Banalt uttrykt: Det er bedre å ha tannpine i det tjuelførste århundre enn i det sekstende.

LENGE SKJEDDE LITE

Nyere kosmologisk, geologisk, biologisk og genetisk forskning bekrefter gjennomgående den oppfatning at historien beveger seg fremover – ikke bare i tid, men i en form for kvalitet.

Kosmologene synes mer eller mindre enige om at det univers vi kjenner, det observerbare eller synlige univers, oppsto gjennom en enorm eksplosjon fra en uforståelig liten og uendelig massiv kjerne for 12-15 milliarder år siden. Geologisk tid med dannelse av harde mineraler begynner en del milliarder år senere. Igjen går det milliarder av år før de første levende celler innvarsler starten på biologisk tid. Våre menneskelige forfedre, og dermed menneskets historie, kommer på arenaen først langt, langt senere, for bare et par millioner år siden – alt etter hvilke krav man stiller til definisjonen av menneskelig. Først i bare en forsvinnende liten del av kosmologisk tid, kanskje de siste 40 000-100 000 år foreligger menneskets genetiske materiale i en form som knapt er endret frem til våre dager.

Det finnes hulemalerier som er 40-50 000 år gamle. Sivilisasjonenes historie, i betydningene større bofaste fellesskap, begynte for knapt 10 000 år siden. Skriftlige vitnesbyrd i særlig omfang fra mennesket

foreligger først fra omtrent 3000 år f.Kr.

I en viss forstand er det knapt mulig å unngå den konklusjon at det er nå det skjer. Ut fra et teknologisk historieperspektiv befinner det moderne mennesket seg i begivenhetenes sentrum. I uendelige lange perioder av universets og menneskets utvikling fant det sted svært lite. Det tok hundretusener, kanskje millioner, av år å utvikle stenøksen. Internett-revolusjonen krevde knapt et tiår.

Bildet er riktignok alltid sammensatt. Forskere skal ha påvist at menneskets evne til å bearbeide stein aldri har vært høyere enn hos steinaldermennesket.

Og etter atter noen milliarder år kan den store kontraksjonen begynne. Men så langt, sett ut fra The Big Bang, har det i en viss forstand gått fremover.

CONTENT IS KING

Den vitenskapelige revolusjon fremstilles ofte som en kollektiv frigjøringsprosess. Det vestlige intellekt kastet over bord de stengsler for tanken som besto av religiøs overtro og foreldet metafysikk.

Descartes representerte en form for absolutt skepsis overfor alle tidligere overleveringer. Først gjennom å tvile på all etablert viten kunne den virkelige vitenskapelige erkjennelsespross begynne. Referansen var individet selv; ingen Gud eller ytre autoritet: Jeg tenker, altså er jeg. Det menneskelige jeg var sentrum.

Descartes frigjøring fra fortiden ved å gjøre seg uavhengig av all etablert viten, bekreftet det moderne menneskets suverene posisjon. Sannhet og fremskritt sikres ikke ved å gjenta, men ved å forkaste fortiden.

Denne vitenskapelige frigjøringsprosess og de vitenskapelige resultater den ga til resultat, omtales undertiden som "the progress of the human mind" (John R R Christie i C Olby et al: *Companion to the History of Modern Science*, Routledge 1990 s 9). Vitenskapelig forskning oppheves til menneskesinnets ypperste prestasjoner. Siden vitenskapen klarer å avdekke stadig nye felter og hele tiden bringer frem ny viten, er det som om menneskets bevissthet



Hulemaleriene er fra en epoke da utviklingen gikk uhyre langsomt.

gjennomgår en konstant utvikling.

Paradokset er at den naturvitenskapelige forskning nærmest setter et skille mellom subjektiv og objektiv viten. Ny kunnskap skal være objektiv. Den skal la seg reproducere eller bekrefte uavhengig av hvem som utfører eksperimentet eller resonnetet. Ett er at vitenskapelig dyktighet kan forutsette uvanlig intelligens. I motsetning til selvinnsikt dreier det seg imidlertid ikke om prosesser der individet må forandre seg for å kunne forstå mer. Bevissthetens innhold utvikles. Kunnskapen vokser. Bevissthet og innhold smelter sammen. En utvikling av innholdet identifiseres som en form for endring av bevisstheten.

Dermed har det oppstått et paradoks i vestlig tenkning. Den vitenskapelige tenkning utvikler seg. Dette forstås til tider som en form for kollektiv bevissthetsutvidelse. Imidlertid kreves ingen personlig utvikling fra de vitenskapsfolk som deltar i den vitenskapelige prosess eller hos det publikum som nyter godt av dens frukter.

DET OBJEKTIVES FORRANG

Den lineære fremskrittstro har generalisert den vitenskapelige og erfaringsbaserte utvidelse av objektiv kunnskap. Den kan ha bidratt til en tro hos det vesterlandske menneske på at man er del av et ytre fremskritt som også representerer en kollektiv bevissthetsutvidelse. Denne utvikling tar man del i til tross for at man selv ikke

forsøker å gjøre noe for å forandre seg.

Objektiv erkjennelse oppfattes som irrelevant

Atskillige vestlige mennesker går inn for forskjellige former

for vekst- eller selverkjennelsesprosesser. Disse har ofte et subjektivt, til dels nesten underholdnings- eller opplevelsespreg. Det dreier seg om å ta del i aktiviteter som kan bidra til mer velbefinnende, til å ha det bedre, til en form for "livsunderholdning". New Age-fenomener appellerer til det å leve i drømmen.

Det moderne menneske lever delvis ut fra en historieforståelse der fremgangen nærmest er garantert på det ytre, kollektive plan. Den lineære og vitenskapelig baserte fremskrittstilfilosofi skiller ikke mellom ny objektiv viten og subjektiv selverkjennelse.

I et cartesiansk og vitenskapelig perspektiv er den subjektive selverkjennelse nærmest detronisert til en form for unyttig adspredelse i et samfunnsperspektiv. Den reelle fremgang finner sted gjennom objektive prosesser. Subjektiv erkjennelse er nesten irrelevant. Hvorfor skal man ta belastningen ved å gå inn i

ANSVARET FOR FORTIDEN

I et lineært utviklingsperspektiv er det moderne menneske kulminasjonen av historien. Man er det historien førte frem til – så langt. I et teleologisk perspektiv er moderniteten nærmest hensikten med historien.

Baksiden til denne positive opplevelse av seg selv som historiens foreløpig poeng er en form for ansvar for det som gikk forut. Det moderne menneske opplever seg selv lett som ansvarlig for handlinger der man ikke var til stede, men som man er et produkt av. Man kan ha et behov for å unnskyldte den arv man overtok. Man tar på seg ansvar for den historie som gjorde en til det man er.

Den lineære historieforståelse kan derfor ha resultert i et psykologisk skyld-fenomen som var ukjent for tidligere tiders forhold til historie. Det er blitt vanlig å unnskyldte det ens forfedre begikk av overtramp. I en viss forstand er dette positivt når fenomenet ligger nær i tid. Tysklands kollektive hukommelse er blitt annerledes fordi tyskerne etter Den annen verdenskrig gjennomgikk en selvransakelsesprosess som de også selv tok initiativ til. Tilsvarende er det negativt når Japan så lenge etter Den annen verdenskrig ikke fullt ut har klart å vedstå sine mange overgrep. Ett er at enkelte av landets ledere ble dømt for krigsforbrytelser. Men keiseren ble skånet som del av kapitulasjonsbetingelsene selv om han må anses medansvarlig for en del av overtrampene. Japan har ikke tilstrekkelig gjort opp for sine grufulle myrderier i Nanking (The Rape of Nanking), for sitt ekstreme misbruk av koreanske komfort women og for sine mange andre grove voldshandlinger mot krigsfanger og andre som kom i veien for deres krigsmaskin. Japanerne dyrket rasistiske storhetsforestillinger der alt som kom i veien for dem, var

friksjon for den historiske utvikling der de sto sentralt.

I stedet for refleksjon har etterkrigstidens Japan bedrevet historisk benektning. Det motvirker forsoning, særlig i forhold til enkelte av landets asiatiske naboland, og at verden kan gå videre. Enkelte kommentatorer mener at Russland ikke har kommet inn i en prosess lik den tyske når det gjelder oppgjøret med forbrytelsene til det kommunistiske maktmaskineriet.

Annerledes blir det når statsledere skal unnskyldte hendelser som tilhørte helt andre tidsepoker. Det kan dreie seg om slaveriet i de amerikanske sørstater før borgerkrigen i 1861-65 eller de australske innvanderers delvise utryddelse av aboriginerne siden de første deporterte straffanger ankom Botany Bay (Sydney) i 1788. I flere områder av Australia, bl a Tasmania, drev de hvite i all sin ufølsomhet en regelrett jakt på aboriginere. De var i sin rett. De innvandrede europeeres utryddelse av aboriginere var bare å fjerne en hindring for et fremskritt. Tilsvarende holdninger forklarer hvordan den amerikanske regjering på 1800-tallet uten å blunke fordrev de innfødte indianere til stadig goldere reserver. Litt brutalitet må man kunne tåle når det dreier seg om å rydde plass for fremskritt og fremtid.

Når disse overgrep unnskyldes flere generasjoner senere, er dette utslag av den samme lineære historietenkning som bidro til å rettferdiggjøre overgrepene. Man gjør seg selv medansvarlig for sine forgjengeres handlinger ut fra en lineær historietenkning. Fortiden har gitt opphav til samtiden og man må unnskyldte seg fordi man er et produkt av det som gikk forut. Ut fra en sirkulær historieforståelse skal en slik opplevelse av ansvar være fremmed.

selverkjennende prosesser når det likevel ikke er den subjektive viten som sikrer fremskritt, teknologi og inngår i den virkelige historie?

TELEOLOGISK HISTORIEFORSTÅELSE

Man behøver ikke tro på et styrt fremskritt som virkeliggjør et opprinnelig poeng, for å holde fast ved en fremskrittstro. Det er nok å konstatere at verden beveger seg fremover, slik mange moderne menneske implisitt gjør.

Den lineære og progressive historieforståelse har imidlertid ofte vært koblet sammen med et teleologisk perspektiv. Utviklingen har en form for hensikt. Man må bøye seg for utviklingen. Å være for den er progressivt; det er å bidra til at historiens hensikt virkeliggjøres. Å være mot det nye er å være reaksjonær. Det er å ha et bakstreversk forhold til den mening som ligger i bevegelsen fremover.

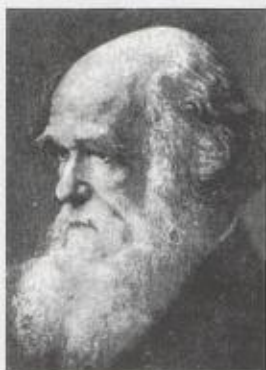
Denne meningen eller retningen kan bli tydelig gjennom klassekamp, raseutvikling eller det darwinistiske budskap om survival of the fittest (et uttrykk som egentlig er formulert av Herbert Spencer og som Darwin selv ikke nødvendigvis ville ha sluttet seg til). Tilsvarende tanker ser man hos Nietzsche i læren om viljens streben frem mot overmennesket.

Det dreier seg om en utvikling frem mot en form for perfektjonisme.

Moderne historieteorier skal ha forkastet dette teleologiske perspektiv. Trekker man inn utviklingslæren, kan Darwin knapt knyttes an til en form for styrende hensikt. Darwins poeng var det motsatte. Mennesket er skapt gjennom tilfeldigheter og deretter seleksjon. Det er ingen styrende guddommelig plan bak. Det er likevel lett å forestille seg en hensikt bak tilfeldighetene. Det er Guds - eller Menings - styrende hånd.

Mye adferd bygger på en, gjerne ureflektert eller ubevisst, forutsetning om en hensikt som virkeliggjøres gjennom fremskrittet. Alt nytt har en mening. Man skal aldri si nei til fremskritt. Da blokkerer man en usynlig historisk vilje. Følgelig skal all ny vitenskapelig kunnskap benyttes; det være seg genetisk modifisert mat eller nye måter å utnytte naturressurser. Det ligger en hensikt i at nye muligheter er åpnet opp for oss. Atombomben virkeliggjør en hensikt; ellers hadde ikke menneskene funnet den opp. I dette teleologiske perspektiv er det galt å si nei til fremskrittets utstrakte hånd.

En teleologisk historieforståelse blir lett amoralsk og dermed umoralsk. Utviklingen antar et moralsk preg i seg selv. Det går fremover og en hensikt virkeliggjøres. Det er galt å motsette seg den. Man må ikke stille spørsmålsteget ved om utviklingen er riktig. Under den nye imperialismen på slutten av 1800-tallet utbredte de europeiske stormakter sin makt til tilbakestående land i Afrika og



Darwin mente mennesket var skapt gjennom tilfeldigheter og deretter seleksjon.

Asia. Den til dels hardhendte utnyttelsen av de nye koloniene ble delvis rettferdiggjort i en slik teleologisk ånd. Det var ikke lenger bare kristendommen, men den nye tids velsignelser man brakte ut. At atskillige mennesker døde under åket til kolonimaktene og deres kommersielle representanter, uroet noen, men mange lot det skje. Fremskrittet har alltid en pris. Kanskje så den belgiske konge det slik når han bidro til det hensynsløse forbruket av svarte mennesker for å fremme gruvedriften i Kongo. Gjør man seg selv til et redskap for den hellige mening med historien, behøver man ikke stille ytterligere spørsmål om etikk. Man har gjort seg selv til en del av den ytterste mening.

Det økologiske perspektiv korrigerer denne tro på en usynlig hånd eller hensikt i historien. Mennesket bør ikke alltid virkeliggjøre det ny kunnskap og teknologi gjør mulig.

DEN RETTFERDIGGJØRENDE FREMTID – ET NU BADET I BLOD

Det tyvende århundre var fremtidens og utopiens århundre. Opplysningstiden betoning av det menneskelige intellekt og Descartes avvisning av all etablert viten, kuliminerte i det tyvende århundre i den kommunistiske absolutte avvisning av all overlevert moral. Det eneste hellige var det fremtidige kommunistiske paradiset. For å komme dit var alle midler rettferdiggjort. Den kommunistiske tro på fremtiden skal ha kostet over hundre millioner mennesker livet (Courtois et al: *The Black Book of Communism*, Harvard University Press 1999).

Nazismen kan også, om enn i en mindre sofistisert og intellektuelt gjennomført utgave, ses som en form for fremtidstro. Igjen kunne den fremtidige utopi legitimere de mest brutale overgrep i nuet. Nuet hadde ingen verdi i seg selv; bare som et middel til å rettferdiggjøre en fremtid fri for jøder og andre undermennesker.

All utopisk tenkning har til felles at nuet nedvurderes. Virkelige mennesker blir en hindring fordi de sjelden passer inn i det utopiske. De må tilpasses eller elimineres. Ingen virkeliggjørelse er mulig i nuet, her og nå. Nuet kan bades i blod for å nå en fremtid som skal bli helt annerledes.

Utopisk tenkning nedvurderer nuet

UTRYDDE FORTID FOR FREMTID

Lenin og Stalin gikk til ekstreme skritt. De handlet ut fra forestillingen om at en virkelig ny fremtid bare var mulig hvis man i stor utstrekning fjernet forbindelsen til fremtiden. Den beste måte å gjøre det på, var å henrette store grupper mennesker. Fortiden lever i menneskers nu og hindrer fremtiden. Dreper man tilstrekkelig mange, kan man

HISTORIEN SOM FORTELLING OG FREMTIDEN SOM FASIT

Et ordtak sier at livet leves fremover, men forstås bakover. Dette gjelder også objektiv kunnskap om verden. For objektiv viten er det alltid en fordel å komme senere.

Ser man på historie som en form for fortelling - narrativ, sitter de med svaret, som kommer sist. Hva ble resultatet av slaget ved Waterloo i 1815? De titusener som døde der, fikk aldri vite det. Mange av de som overlevde, levde heller ikke lenge nok til å se de store sammenhenger nåtidens historikere kan sette Napoleons endelige fall inn i.

Et slikt perspektiv på fremtiden som fasit gjelder all narrativ historieforståelse. Den som lever, får se. At en Henrik Ibsen fødes inn i verden, eller en Stalin, eller en Hitler, eller en Churchill, vet ikke de som er til stede ved fødselen. Det er bare ettertiden som kan se hvilket potensiale som faktisk realiseres. Det er fremtiden som gir fortiden perspektiv og mening.

I renessansen gikk man så langt i å se fortiden ut fra fremtiden, at man nærmest satte parentes rundt et helt årtusen. Middelalderen ble definert som uinteressant. Den bidro ikke til den tankens frigjøring renessansen var på vei mot. Det var antikken som ga inspirasjon til renessansen. Dermed ble middelalderen nærmest en distraksjon. Den var den tidsalder som kom imellom og skilte to viktige epoker fra hverandre.

I Norge har man tilsvarende satt en

parentes rundt en lang epoke med betegnelsen 400 års-natten. Den ble innledet med senmiddelalderens Kalmarunion (1389-1521) mellom Danmark, Sverige og Norge og fortsatte med Unionstiden mellom Danmark og Norge frem til 1814. Bedømt ut fra denne tidsperiodes egne premisser dreiet det seg ikke bare om en bortglemt natt på vei mot en ny morgen og en ny tid (jf f eks Elbjørg Haug: *Dronning Margrete*, 2000).

Middelalderen representerte en dypt religiøs tid, men den førte ikke verden fremover i en teknologisk eller rasjonell forstand.

Middelalderen hadde ikke bidratt til den fremtid renessansen representerte. Følgelig var middelalderen ikke bare uinteressant. Den var nærmest mindreverdige.

Først i den senere tid har historikere interessert seg for middelalderen på denne epokes egne premisser. Til gjengjeld har man da funnet en vitalitet på mange livsområder som bryter sterkt med renessansens bilde av middelalderen som en kulturell bakevje.

Renessansens forhold til fortid og fremtid er likevel sammensatt. For renessansemennesket var samtiden strålende fordi man vendte tilbake til den inspirerende fortid antikken representerte. Det viktigste var likevel hva denne gjenoppdagelse av den fortidige antikk skulle bety for fremtiden.

håpe å rive over en del av den forbindelsen som mennesker i sitt nu har til fortiden.

Ett er de utallige millioner fra den tidligere overklasse, småborgerskap eller selveiende bønder Lenin og Stalin sendte til retterstedet eller til Sibirs naturlige fryseboks som var deres ikke-teknologiske motstykke til Hitlers gasskamre.

En hendelse som bare involverte en del hundre mennesker, er talende for motivet for å ta så mange andre. Den refereres av historikeren Alan Bullock i *Hitler and Stalin - Parallell Lives*, Fontana Press 1993 s 292. Stalin ville utrydde så mye som mulig av den nasjonale identiteten til folk fra Ukraina. Kobzars var bondefortellere, ofte blinde. De vandret rundt og gjenfortalte ukrainske folkesagaer.

Med Bullocks ord: "The kobzars were invited to their first All-Ukrainian Congress, several hundred of them, only to be arrested and for the most part shot." Komponisten Sjostakovitsj sier i sine *Memoirs* at disse kobzars were "a living museum, the country's living history: all its songs, all its music and poetry. And they were almost all shot, almost all these pathetic blind men killed ... Hurting a blind man - what could be lower?" Er troen på fremtiden sterk nok, kan handlingen like fullt være naturlig. Man har ikke en annen himmel å forholde seg til enn et paradys som ventet kollektivet der fremme.



Lenin og Stalin skydde ingen midler for å virkeliggjøre utopien.

LINEÆR HISTORIEFORSTÅELSE SOM SELVBЕКРЕFTELSE

Alle mennesker kan ha i seg behovet for å være spesiell. I en kollektiv forstand kan den lineære fremskrittstro bekrefte en slik forestilling. Selv om fremtiden er enda gjevere, er vårt nu likevel bedre enn de foregående. Vår forstand og teknologi dekker mer enn man klarte tidligere. Vi er bedre.

Mange har påpekt hvordan den industrielle og moderne vitenskapelige verden lett nærer en arroganse i forhold til tidligere tider. Verden har beveget seg fremover. Vi er mer opplyste, mer tolerante og mer avanserte enn foregående tiders mennesker. Tankegangen kan kulminere i en form for narcissisme eller

stormannsgalskap: Historien har ledet frem til meg.

Denne selvbekreftelsen kan bidra til å forklare hvorfor en lineær historieforståelse kan ha så stor appell. Den kan antyde hvorfor det er så lett å opphøye en forståelse av vitenskapelig og teknologisk utvikling til en mer generell opplevelse av menneskets utvikling. Vitenskapelige fremskritt blir et bevis på at menneskets bevissthet utvikler seg.

Tilfredsstillelsen ved å bli sentral antyder hvorfor en mer sirkulær historieforståelse kan oppfattes fornærmende og primitiv. Den kan true med å ta fra det moderne menneske en opphøyet posisjon i forhold til tidligere tider.

LIFE IS A LOSING GAME: DEN VESTERLANDSKE DEPRESJON

Et sentralt element ved den konvensjonelle vestlige verdensanskuelse kan være at det moderne menneske er i front. Det er produktet av historien – det inkarnerte fremskritt så langt det har kommet.

Samtiden oppfører seg like fullt som om man er inne i en kollektiv depresjon. Man fyller seg med materielle goder og ytre opplevelser. Jaget etter det ytre avspeiler en uro eller tomhet. Det vestlige menneske føler seg ofte suverent i forhold til tidligere kulturer. Men det lever sitt liv i en uro. En årsak kan være at en del av forestillingene om tilværelsen ikke hjelper en til å bli tilfreds. En sterk tro på fremtiden kan gjøre livet her og nå meningsløst.

Jo mer man dyrker fremtiden, i desto større grad kan man gjøre sin egen tilværelse til a losing game. Den psykologi som gjerne gjør seg selv til historiens mester, kan sitte igjen som taper når blikket rettes mot en uendelig fremtid.

På tampen Redaktør: Wiggo Smeby

FAKTA OM MENNS BEDRØVELIGE (UNDER)LIV

Loven om likhet gjelder i historien om afrodisia, nemlig at objekter som er eller ligner på genitalia, har stimulerende seksuell effekt. Menn har til alle tider spist, drukket eller massert seg med blant annet produkter laget av horn fra nesehorn eller østers for å oppnå enten mytisk genital storhet eller rett og slett bare få det til. Skal det være en geite-testikkel eller to?

BEDRØVELIGE FAKTA FRA ANTIKKEN

I Hellas ca 320 f.Kr. påstod filosofen Theophrastus at en plante som ble kalt satyrion, gjorde en mann i stand til 70 samleier i rask rekkefølge. Planten ble svært populær og ble plukket så intensivt at den visstnok forsvant ut av floraen for godt. Omtrent samtidig overbeviste urtedoktorer i Kina befolkningen om at kløver hadde lignende effekt. Og i Egypt 300 år senere knuste Kleopatra perler i eddik for å forføre Julius Caesar. Romeren Pliny den eldre anbefaler senere å smøre ingefær på maven, pungen og anus (sic! Ingefær er

sterkt!) Samme effekt skulle massasje av genitalia med eselmelk ha.

BEDRØVELIGE FAKTA FRA MIDDELALDEREN TIL VÅR TID

Ca. år 1000 anbefalte Burchardt den første, biskopen av Worms, å spise kjærlighetsbrød. Det ble laget ved at nakne kvinner moret seg i hvete-åkeren. Kornet måtte deretter males mot klokken. Det ble sagt at en mann som spiste brød laget av dette kornet ble svært opptatt av den kvinnen som serverte det.

På 1300-tallet trodde man ereksjonen ble styrket av tørkede sorte maur blandet i olivenolje, eller å smøre seg med fett fra kamelpukler.

I Macbeth, som Shakespeare skrev i 1650, beskriver han hvordan alkohol øket lysten, men minsket evnen. I 1659 kom den første lasten med kakao til Frankrike, og ble fort ansett for å ha stimulerende egenskaper, denne gang kanskje særlig for kvinner? Sjokolade ble fort den typiske "Valentines day" gave.

På 1700-tallet var det knust spansk flue (en bille) som ble berømt som afrodisium. Kjemikalier i billens kropp kunne øke blodstrømmen til penis, men kunne også forårsake skader og av og til døden. Casanova (1754), den italienske storelskeren, økte sine legendariske evner ved å spise 48 østers til frokost hver dag.

LIKE BEDRØVELIGE FAKTA FRA VÅR TID

I 1912 skriver Sigmund Freud at vi må anta at impotens er en nevrotisk respons fra undertrykte konflikter. I 1930 ble Yohimbine, en ekstrakt fra barken på et tre i Vest-Afrika, populær i behandlingen av impotente hester. Det virket visstnok ikke på mennesker.

I 1948 publiserte Alfred Kinsey sin bok om mannlig seksualitet, fem år senere skrev han om kvinnelig seksualitet. Han avlivet en rekke myter, blant annet at kvinner ikke kunne få orgasme, og ble belønnet med å bli motarbeidet, nesten ruinert, skilt, og kastet ut av kirken han tilhørte.

I 1952 ble biter av acryl brukt som implantat for å hjelpe menn til å kunne gjennomføre samleie. 1954 begynte William Howell Masters (fra Masters & Johnsen) sin forskning på seksualitet, og utviklet sex-terapi teknikker for å hjelpe menn med impotens. I 1967 begynner man å se annonser for vakum-pumper for å forstørre penis.

På 1970-tallet dukker legemiddelet anafranil opp. Det ble brukt

til å behandle blant annet depresjon. En rekke besynderlige bi-effekter ble observert på enkelte pasienter. Noen kvinner påstod at de fikk orgasme av å gjespe, og en mannlig pasient fant det nødvendig å gå med kondom permanent.

I 1980 ble det dokumentert at impotens i stor grad hadde sin årsak i fysiske heller enn psykologiske forhold. I 1983 trakk den britiske nevrologen Giles Brindley ned buksene på møte i American Urological Associations årsmøte. Han hadde injisert seg selv i penis med et medikament og paraderte rundt i rommet med ereksjon. Han inviterte deltagerne til å kjenne etter dersom de trodde han hadde et implantat.

I 1992 testet Pfizer sildenafil, et nytt legemiddel for angina uten særlig suksess, men fikk respons fra testbrukere om at de fikk tilbake potensen. Pfizer fikk i 1997 Pavens velsignelse for legemiddelet, det reddet visstnok ekteskap, døpte det Viagra og sendte det ut på markedet med gigantisk suksess. Wall Street'erne fikk i både pose og smekk.

Samtidig er fire av klodens fem typer nesehorn truet med utryddelse, og den kinesiske regjering stopper bruk av horn fra nesehorn til medisinsk bruk. Samtidig stiger prisen på suppe kokt på tiger-penis, et annet afrodisiak, i Taiwan og Korea til 350 dollar pr. tallerken.....

BLI DYADE-ABONNENT, DU OGSÅ

Mat og drikke

Drift og dyd

Fotball og terapi

Det er ikke lett å være barn

Vellyst og lidelse

Ibsen og Proust

Du finner det meste i Dyade. Tidsskriftet for deg som ikke leser tidsskrifter.

Reflektert, men ikke tungt. Tankevekkende, men ikke innfløkt. Kanskje litt på tvers av tidens selvfølgerlige tanker.

Hvert hefte belyser ett tema. Som abonnent er du derfor med i en liten bokklubb.

For mindre enn 200 kroner får du fire hefter i året.

Du kan også bestille enkeltnumre.

Ring 23 11 87 00

Fax 22 83 18 31

E-post: dyade@acem.no

Hjemmesider: dyade.no

Jeg bestiller:

- Abonnement på Dyade
4 nr. pr. år kr. 190
- Gaveabonnement på Dyade til (navn & adr.):
.....
.....
- Bok om Acem-meditasjon
Stillhetens psykologi kr. 125
- Boken *Personlig produktivitet* kr. 145
- Boken *Tal bedre* kr. 195
- Boken *Stress - arbeid - kjærlighet* kr. 140
- Kakeboken Fristelser uten egg* kr. 190
- CDen *Inner Strength* kr. 125
- Gratis brosjyre for Acems kurs

Følgende temahefter av Dyade:
.....
.....
.....

Navn:

Adresse:

BREV

Kan sendes
ufrankert i
Norden.
Adressaten
vil betale
portoen.

SVARSENDING

AVTALE NR. 126000/95PB

DYADE

Postboks 2559, Solli

N-0202 OSLO

NORGE

Temahefter



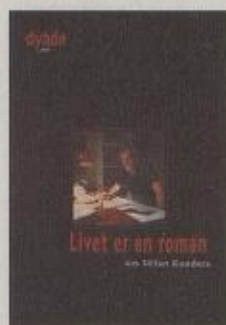
4 2000

Haugtussa - når seksualiteten våkner. Garborg og indisk filosofi. Arne og Hulda til fjells og på Labråten.



1 2000

Middelaldersk forfølgelse, vår tids massedrap, mediens anklager.



2 2000

Hva kan Milan Kunderas romaner si om det å være menneske?



1 1997

Østasiatiske kulturimpulser slår rot i Vesten. Visdom eller ufordøyde floskler?



2 2001

Hvordan styres ditt liv av det irrasjonelle?



1 2001

Vi tror vi er objektive, men dikter vår fortid.



1 1998

Symbolet på Kinas demokrati-bevegelse kan nå reise verden rundt - men ikke til Kina.



3 2001

Munker som slåss, tenåringer som dreper. Grensen mellom vakre idealer og heslig vold overskrides lettere enn vi tror.

HØGSKULEN I SOGN OG FJORDAN
POSTBOKS 133
6851 SOGNDAL

Postboks 2559 Solli
02 Oslo

Den hellige fremtid

Det er sammenheng mellom selvforståelse og historieforståelse. Forholdet til historie og fremtid er en del av det moderne menneskets tenkemåte – en del av dets væren i verden. Dette Dyade handler om hvordan forskjellige former for historieforståelse preger vestlig mentalitet. Hva har ens forhold til fortid og fremtid å si for hvordan man skiller mellom det som er mer og mindre meningsfullt i ens liv? Hvordan kan den moderne opplevelse av historien forme ens prioriteringer av innsiktsorienterte aktiviteter som meditasjon?

Primitive samfunn har vært karakterisert ved en sirkulær historieforståelse: Mennesket har ingen historie. Alt gjentar seg. I et pessimistisk perspektiv beveger vi oss ingen steds hen. En annen innfallsvinkel er mer aktiverende: Det venter alltid en utfordring. Mennesket blir aldri ferdig med å være menneske.

Vår tid preges av en lineær historieforståelse, deriblant forestillingen om at det er en hellig fremtid der fremme som fremskrittet beveger seg mot.

Ved å leve i forhold til sitt nu, kan det enkelte individ forholde seg til en dimensjon ved tilværelsen som alltid vil være der. Paradoksalt uttrykt: Å leve i nuet er kanskje det nærmeste et menneske kan komme evigheten. Nuet rommer og overskrider historien.

